

061.23(497.1)
:347.961

SPOMENICA

UDRUŽENJA JAVNIH BILJEŽNIKA
KRALJEVINE JUGOSLAVIJE

Уведено у нови инвентар бр. 2824/71
1942 год.

SPOMENICA

UDRUŽENJA JAVNIH BILJEŽNIKA

KRALJEVINE JUGOSLAVIJE

1 9 3 5

TRGOVAČKA TISKARA, SPLIT

SPOMENICA

UDRUŽENJA JAVNIH BILJEŽNIKA

Inv. br.
38567

SPOMENICA

Udruženja javnih bilježnika Kraljevine Jugoslavije

izdana povodom pokrenutog pitanja:

da li da se javnobilježnička ustanova održi
ili dokine.

Ustanova javnih bilježnika (notara) je, uz ustanove sudijsku i advokatsku, naučno priznata kao preko potreban i ostalim dvjema ustanovama ravnopravan faktor u vršenju pravosuđa. Nju su, kao i druge dvije ustanove, stvorile potrebe života, i te je potrebe i danas održavaju i stalno unapređuju.

Ustanova javnobilježnička uvedena je u skoro svim civilizovanim državama svijeta. Nju poznaju, makar i sa različitom organizacijom i širim ili užim krugom rada: sve evropske države, sjeveroameričke države, južnoameričke republike, Japan, čak i **Albanija i Sovjetska Rusija**, koja, pošto je ustanovu u prvi mah dokinula, opet ju je poslije kratkog vremena u život vratila. Svugdje, a napose u Francuskoj i Italiji, notarska ustanova uživa najveći ugled. Bratska Čehoslovačka je nakon oslobođenja krug rada notarski uvelike proširila. Postavljanje javnih bilježnika vrši u Čehoslovačkoj cjelokupna vlada, — toliki se značaj i važnost tome zvanju pridaje. U svima se državama, gdje ona postoji, stalno radi na njenom unapređenju. Kroz 1000 godina njenog postojanja u bivšoj pokrajini Dalmaciji i oko 100 godina njenog uvađanja u slovenačkim zemljama, u bivšoj Hrvatskoj i Slavoniji te Vojvodini, javnobilježnička je ustanova razvila za pravni život i pravnu sigurnost vrlo plodnu i uspješnu djelatnost i stekla time, kao nijedna druga ustanova, neograničeno povjerenje naroda, — i tako i praktično dokazala potrebu svog postojanja.

Ukidanju te ustanove, tako duboko srasle sa poslovnim životom, i sa socijalnim životom uopće, nebi moglo da se pristupi bez teških šteta po pravnu sigurnost. Održanje i unapređenje te ustanove jeste prema tome najpreča dužnost i zakonodavca i pravosudne uprave, dužnost temeljena na potrebama pravnog prometa i na historijskom razvoju ustanove.

Oslobođenje i Ujedinjenje zateklo je notarsku ustanovu samo u nekim dijelovima naše Države, i to sa različitom organizacijom i ponešto različitim krugom rada. Ranije Srbija, Crna Gora, Bosna i Hercegovina nijesu tu ustanovu poznavale. Nametnulo se je pitanje kako izjednačenja postojećih zakona tako i pitanje da li da se ustanova dokine ili zadrži i na cijelu zemlju proširi. Slijedeći primjer ostalih civilizovanih država svijeta i usvajajući hiljadugodišnje iskustvo drugih zemalja i naučnu spoznaju o potrebi te ustanove, i pošto su se za njeno uvađanje i proširenje na cijelu zemlju odlučno izjasnili Kongres pravnika, sve pravničke ustanove, pak i advokatske, svi viši sudovi u zemlji, a poslije izvršenih dugih studija u komisiji, kojoj je bila stavljena u dužnost izrada odnosnog zakonskog projekta: — naš je zakonodavac za vrijeme vlade Armijskog generala gospodina Petra Živkovića (vlade tako plodne nesamo zakonodavnim radom) donio Zakon o javnim bilježnicima od dana 11 IX 1930. Tim su zakonom postojeća tri zakona, koja su uređivala tu ustanovu, dokinuta, notarski krug rada po uzoru na čehoslovački z. o j. b. znatno proširen, i ustanova javnobilježnička na cijelu zemlju proširena. Zakon je donesen po Vrhovnom Zakonodavnom savjetu, čiji su članovi pripadali pomalo svima dijelovima naše zemlje i najraznoličnijim zvanjima. Uz novi zakon donesena je i nova tarifa za javnobilježnički rad, svedena i do 75% od ranije postojećih tarifa, i tako prilagođena imovnim prilikama našeg naroda.

I tako je i notarska ustanova, uz sudijsku i advokatsku regulisane novim zakonima o sudijama i advokati-
ma, dobila svoje definitivno, potrebama jedne civilizovane države odgovarajuće uređenje. Svršen je time jedan krupan kulturni posao kojim možemo da se podičimo

pred svijetom i pred historijom. Svaki kome na srcu leže dobrobit i napredak naš zemlje i našeg naroda, njihova čast i njihov prestiž u inostranstvu, naše privredne veze sa inozemstvom i njihovo jačanje, — svaki tko zna što je pravni red i pravna sigurnost, i kako je ova neophodan preduslov za jedan bolji i prosvjećeniji život, trebao se tome radovati. Međutim kada se je očekivalo sprovađanje u život novog z. o j. b. i u onim dijelovima naše zemlje, gdje dosad ustanove javnih bilježnika nije bilo, nastale su teškoće i zapreke: odugovlačilo se je, pak odgodilo na neizvjesno vrijeme, — dok tu skoro i sama potreba postojanja te ustanove nije dovedena u pitanje. Ranije Srbija, Crna Gora, Bosna i Hercegovina nijesu poznavale, kako je već kazano, ustanovu o kojoj je riječ, — smatralo se je možda da one i unapred mogu bez nje da budu. Za mnoge se ustanove isto tako misli — i griješi. Teoretsko poznavanje notarske djelatnosti nije dovoljno da se uoče prava bit i svrha te djelatnosti i njene ogromne koristi za pravni poredak i pravnu sigurnost. Puna spoznaja svake ustanove, pak tako i notarske, može da se postigne tek kroz dugo svakodnevno iskustvo koje za notarsku ustanovu fali u punoj mjeri stanovnicima bivše Srbije, Crne Gore te Bosne i Hercegovine. To važi nesamo za pravu nevješt dio tog stanovništva, već i za onaj dio koji pravo poznaje. U neobavještenosti, dakle, treba u prvome redu, ako ne i isključivo, tražiti razlog otporu na koji nailazi notarijat. Da je to tako, najrječitiji se dokaz ima u činjenici što iz krajeva, gdje notarska ustanova postoji, nije nikad nitko digao glas za njezino dokidanje. Da se toj neobavještenosti učini kraj, svrha je ove spomenice, u kojoj će se pokušati zbiti ali što iscrpnije i svestranije osvijetliti i prikazati notarsku ustanovu, — **vodeći pri tome računa o tome, da je ova spomenica namijenjena kako pravnicima tako i pravu i pravnim ustanovama nevještima licima.**

Geneza i kratki historijski prikaz notarske ustanove

Geneza

U prastara vremena, u doba jednostavnog i primitivnog pravnog života, dok ljudi još nijesu znali da pišu i da se služe znacima da bi utvrdili izgovorene riječi, pravni su se poslovi sklapali usmeno, nekad sa a nekad i bez svjedoka, često i uz vrlo raznolike simbolične obrede. Postepeno jačanje privrednoga života, množenje pravnih poslova, razvoj odnosa među ljudima, sve to složenijih i raznoličnijih, izazvalo je potrebu jačih dokazala nego li je to bilo pamćenje kako samih učesnika u pravnome poslu tako i svjedoka. Da bi svojim pravnim poslovima obezbjedili trajniji i sigurniji dokaz i što sigurnije izvršenje, ljudi su, čim je iznađeno pismo, počeli o svojim pravnim poslovima sastavljati isprave, u prvome početku proste bilješke kojima je jedina svrha bila da podupru pamćenje učesnika i svjedoka. Kako je, međutim, samo rijetkima bila dana prilika da nauče vještinu pisanja, nepismeni su ljudi bili primorani da se za sastav isprava, ma koliko one bile jednostavne, obraćaju malom broju onih koji su tu vještinu poznavali. Ta su lica tu uslugu vršila u prvome početku možda besplatno ili za kakav sitan dar, da bi kasnije, kako se je dioba rada razvijala a po prirodnoj težnji da svoje znanje i vještinu što bolje iskoriste, uzela taj rad kao stalni izvor zarade i stalno zanimanje. Druge kvalifikacije osim poznavanja vještine pisanja niju su ta lica u prvom početku niti imala niti trebala. Ali sam razvoj života, a potom i pravnih običaja i zasada, njihovo stalno množenje i sve to veća složenost tražili su od tih lica osim te jednostavne kvalifikacije još i poznavanje tih pravnih običaja i zasada. Svaki onaj koji se je sastavljanjem isprava htjeo da bavi i da od toga sebi stalno zanimanje stvori, trudio se je, posve prirodno, da steče što je moguće više u tu svrhu potrebnog znanja i vještine. Prosti pisari u početku, postala su ta lica poste-

peno i savjetodavci koji su učesnicima objašnjavali smisao i posljedice pravnih poslova koje su namjeravali da sklope. Važnost njihove djelatnosti, od koje su, očito, u velikoj mjeri ovisili pravni poredak i pravna sigurnost zajednice u kojoj su djelovali, tražila je još daljnje kvalifikacije od tih lica: poštenje i čestitost, i prema tomu puno poverenje naroda.

Iz tih pisara primitivnog doba postala su postepenim historijskim razvojem ona lica koja se danas nazivlju javnim bilježnicima (notarima), i čijoj je funkciji u vršenju pravosuda priznat tako krupan i tako važan udio. Naučna spoznaja o potrebi njihovoj, o njihovoj pravnoj ulozi u pravnom životu i u pravosudnome organizmu došla je mnogo milenija kasnije, — ali važnost funkcije tih lica uočena je još u najudaljenijim vremenima, što će kratki historijski prikaz najbolje pokazati.

Pisari isprava kod Jevreja, Grka i Rimljana

Kod starih Jevreja, kako svjedoči njihova pravna povijest, još oko 600 godina prije Krista, pravo sastavljanja isprava o pravnim poslovima i njihovog pečaćenja javnim pečatom, bilo je udijeljeno licima zvanim »scribae« koja su imala svećenički karakter i uživala velik ugled i poštovanje.

I kod starih Grka, u isto vrijeme otprilike, nalazimo, po svjedočanstvu filozofa Aristotela i rimskog pisca Kornelija Neposa, »scribae« snabdjevene javnim karakterom koji su poput sadanjih javnih bilježnika sastavljali i primali na čuvanje isprave o pravnim poslovima. Njihovo je poslovanje, po svjedočanstvu tih istih pisaca, bilo u vrlo velikoj cijeni kod starih Grka.

Ali ne kod tih naroda, već u domovini prava u starome Rimu treba tražiti pravi zametak ustanovi iz koje će se izravnim ali polaganim historijskim razvojem razviti ustanova današnjih notara. U starome Rimu, koji je cijelom civilizovanome svijetu dao osnovna načela prava, spoznati će se najprije uloga te ustanove i njena važnost za pravni život, i tu će pred više od hiljadupetstina godina biti postavljeni prvi osnovi za njezin daljnji razvoj.

Već u doba republike postojala su kod Rimljana lica koja su se bavila pisanjem isprava. Nazivahu ta lica »exceptores«, »actuarii« i »notarii«, ove posljednje tako, jer su poput starojevrejskih pisara isprava pisali kraticama. Ti pisari isprava bili su robovi. Njihova funkcija nije imala javni karakter i prema tome od njih sastavljene isprave nijesu uživale javnu vjeru. Ma da su rimski »notarii« dali ime sadašnjim javnim bilježnicima, njihova funkcija, poglavito zato jer joj je falio javni karakter, jedva da je i naličila na onu sadanjih notara. Tek u ustanovi t. zv. »tabellio«, koju nalazimo kod Rimljana već u doba slavnog rimskog pravnika Ulpiana, dakle u drugom vijeku poslije Krista, nalazimo prve prethodnike današnjih javnih bilježnika. Zvali su ih »tabellio«, jer su isprave pisali na drvenim, voskom obloženim tablicama. Pod carevima Arkadijem i Honorijem tabeljonat bi uvršten među municipalne časti i time je mnogo dobio na ugledu i važnosti koje su napose porasle donošenjem novih odredaba pod vladavinom cara Leona I. i Justiniana I. Odatada tabeljoni sačinjavaju posebno tijelo na čelu kojega stajao primicerius. Samo lica poznata sa svoje čestitosti i poštenja te vješta pismu i besjedništvu mogla su da postanu članovima tog tijela. Tabeljoni su imali svoje sjedište po gradskim trgovima. Njihovo ustoličenje vršio je prefekt varoši ili nadstojnik poreza. Uz pomoćnike, od kojih je jedan od nadstojnika poreza mogao da bude određen za zamjenika, tabeljoni su imali i velik broj učenika. Isprave su pisali kraticama na t. zv. »schedae«-ma i tek bi ih kasnije u čisto prepisivali i, pošto bi ih učesnici i svjedoci potpisali, snabdjevali su ih svojim potpisom i pečatom. Tek tada su se stranke smatrale obvezanim pravnim poslom u ispravi sadržanim. Isprave su počinjale prizivanjem imena Božjeg, naznakom imena vladajućeg cara, godine njegova vladanja, te naznakom dana, mjeseca i indikcije.

Car Justinian I izdade nove odredbe o tabeljonima, organizujući ih kao posve neovisnu »potestas actorum conficiendorum« (vlast sastavljanja isprava), to jest kao neovisnu granu dobrovoljne sudbenosti (jurisdictio voluntaria). On odredi suviše da svoju funkciju nemogu

da vrše po zamjenicima, i da papir, na koji u čisto prepisuju isprave, mora da bude iste vrste kao i onaj na kome je pisan koncept (scheda), te da taj papir, eda se onemoguću falsifikati, mora da bude snabdjeven znakom zvanim »protokollon«. Svijestan važnosti njihove funkcije po pravni poredak, Justinian naredi da tabeljoni moraju biti vješti pravu. O dokaznoj moći isprava sastavljenih od tabeljona razilaze se mišljenja pravnih historika. Najvjerovatnije je ipak mišljenje da u to doba tabeljonske isprave još nijesu uživale javnu vjeru i da se je dokaz njihove istinitosti provadao preslušavanjem svjedoka i samog tabeljona.

U Rimu su svakako znali za način kako da se jednoj ispravi pribavi puna vjera. Rimske vlasti u carsko doba vodile su službene knjige o poslovima svog djelokruga preko t. zv. tabularija. Te su se knjige zvale »acta« ili »commentarii« kod državnih vlasti, a kod municipalnih vlasti »acta ordinis« ili običnije »gesta municipalia«. U ove su se knjige unosile i izjave privatnih lica, ako su se te izjave ticale javnog interesa. Od trećeg stoljeća poslije Krista počelo se je na molbu privatnih lica unositi u te knjige zabilježbe o privatnopravnim poslovima — naročito: oporuka, darovanja, emancipacije, adopcije i manumisije. U daljnjem razvoju unosilo se je u te knjige pun sadržaj isprava o već sklopljenim pravnim poslovima. Tim unosom, kome je prethodilo tačno ispitivanje od strane magistrata o pravoj volji učesnika, dobivao je sadržaj isprava javnu vjeru.

Uporedo sa opštim razvojem prava i pravnih ustanova razvijala se pomalo i postepeno kod Rimljana i privatna listina. U prvome početku prosta bilješka, kojoj je jedina svrha bila da se u nju zabilježe imena svjedoka koji su bili prisutni kod sklapanja pravnog posla, postala je ona u doba tabeljona dispozitivna isprava, čijom se je predajom destinataru sam pravni posao sklappao. Taj razvoj listine bio je uslovljen raznim okolnostima: razvojem privrede i njenih potreba, sve to većom potrebom pravne sigurnosti, diobom rada, spoznajom o posebnoj ulozi tabeljona u pravnom životu itd.

Seoba naroda, od nje prouzrokovana propast za-

padnorimskog carstva i na njegovim ruševinama stvorene nove germanske državne tvorevine nijesu mnogo poremetile rimski pravni sistem. Održavanju rimskih pravni ustanova u mnogome je doprinio princip personalnih prava po kojemu je pojedinac živio po pravu svoga naroda, crkva i njeni pripadnici po rimskome pravu. I inače se, posve prirodno, civilizacija rimska uopšte pak po tom i rimsko pravo nametalo barbarima i potiskivalo i mijenjalo pomalo njihove društvene a potom i pravne ustanove. I ustanova se je rimskih tabeljona tako održala: pod Istočnim Gotima potpuno čista — pod Longobardima u nekoliko izmijenjena.

U osmome stoljeću po Kr. počinje proces stapanja tabeljone ustanove sa ustanovama carskih i crkvenih »notarius«-a, činovnika carskih i crkvenih kancelarija koji su većim dijelom bili nekad i sami tabeljoni ili njihovi pomoćnici i učenici i koji su se van svoje redovite službe bavili sastavljanjem isprava. Da bi tim ispravama što veću vjerodostojnost i uvaženje kod sudova i inače pribavili, — oni su sebe u tim ispravama označavali kao »notarius publicus«, »clericus notarius«, i time stvarno mnogo doprinosili vjerodostojnosti tih isprava.

Tako je pomalo nestao tabeljon kao privatno lice i postao notar kakovim ga danas otprilike zamišljamo, naime kao lice javnog povjerenja koje svojim sudjelovanjem dava ispravama karakter autentičnosti i time u tako velikoj mjeri doprinosi jednome zdravom pravnome poretku i pravnoj sigurnosti. Konačno stapanje tabeljone ustanove sa crkvenim i carskim notarima izvršio je rekb car Karlo Veliki, koji je novostvorenoj ustanovi dao puni javni karakter a ispravama sastavljenim od notara punu dokaznu snagu i staviše ovršivost ravnu pravomoćnoj sudskoj presudi — t. zv. »pactum executivum«. Svijestan važnosti i korisnosti te ustanove Karlo Veliki naredi svojim poslanicima (»missi regii«), da prilikom svojih godišnjih posjeta u provinciji svugdje porade na postavljanju notara. U to se je doba pomalo uvriježilo i mišljenje da za vršenje tog zvanja treba bilo papino bilo carevo ovlaštenje. To svoje pravo pape i carevi su prenosili na svoje niže činovnike, vojvode i grofove.

Notarijat u italijanskim gradovima.

U X vijeku na cijeloj teritoriji sadanje Italije, napose u gradovima, gdje su se u to doba stali jako razvijati trgovina i obrti, bi uveden prisilni notarijat, a to dijelom običajem a dijelom zakonom. — U pojedinim gradovima Italije notarijat bi uređen štatutima gradskim. Po odredbama tih štatuta mogla su biti postavljena za notare samo lica poštena, čestita i zakonita porijetla. Natjecatelji na mjesta notarska bili su dužni da se podvrgnu ispitu i da polože zakletvu, da će, uz ostalo, sastavljati isprave na hartiji novoj i nedirnutoj. Ustoličenje se je vršilo »per pennam et calamarium« (perom i mastilom) sa riječima: »accipe potestatem condendi chartas publicas secundum leges et bonos mores« (primi vlast sastavljanja isprava po zakonima i dobrim običajima). Notari su bili udruženi u kolegije i svakome koji nije bio član kolegija mogao je kolegij zabraniti vršenje notarskog zvanja. Ma da nijesu bili namještenici grada, već pripadnici slobodnog zvanja, notari su, uz nagrade tačno tarifom određene, primali od gradske opštine i stalnu godišnju zaradu.

Uvađanjem notarske isprave zvane »instrumentum«, koja je uživala punu dokaznu snagu i javnu vjeru, istisnute su potpunoma raniji tipovi isprava »notitia« i »carta«. Notarska se je isprava u cijeloj svojoj sadržini smatrala pred sudom potpuno istinitom, te protiv njenog sadržaja nije bio dozvoljen nikakav prigovor, osim prigovora lažnosti. Javnu vjeru dobijao je »instrumentum« samo na osnovu vlastoručnog potpisa notarovog. Drugog sredstva ovjere ne poznaje talijanska notarska isprava. Notarska je isprava brzo stekla puno povjerenje naroda, napose od časa kada je od samog pape Aleksandra III priznata: notarskoj ispravi puna dokazna snaga i od časa kada je afirmativno riješeno pitanje da li se i poslije smrti notara može iz njegovih bilježaka (»imbreviaturae«) izdati otpravak isprave. Uporedom s tim rastao je, naravno, i notarima ugled koji oni kroz hiljadu godina postojanja nijesu nikada izgubili; i danas je notarsko zvanje jedno od najuglednijih zvanja u Italiji. Italija e u to doba bila jedina i isključiva posrednica u trgovini između Orijenta

i srednje i zapadne Evrope. Ta je činjenica u najvećoj mjeri doprinijela tako bujnom procvatu notarijata.

Tom procvatu notarijata u italijanskim gradovima u velikoj je mjeri doprinijelo i to što se je na bolonjskom univerzitetu stala u XIII vijeku uvelike gajiti notarska vještina »ars notaria« po naročitim profesorima, od kojih je najpoznatiji Rolandino Passaggeri koji je nosio naslov »doctor artis notariae«, da bi kasnije u jednom dokumentu iz godine 1283 bio počašćen naslovom »artis notariae rector et dominus«. Njegovo djelo »Summa artis notariae«, nazvano kasnije »Summa Rolandina«, bilo je od epohalne važnosti za razvoj notarske vještine i same notarske ustanove. Rolandino Pasaggeri se je svojim radom na univerzitetu bolonjskome na daleko proćuo. Koliko je bio čuven dokaz je u spomeniku, više puta obnovljenome, koji se i danas može da vidi na Trgu Galilei u Bolonji.

Notarijat u dalmatinskim gradovima.

Početak XII vijeka, kada su Slaveni, već potpuno gospodari dalmatinske obale, došli u življi kulturni i privredni saobraćaj sa susjednom Italijom, i kada je, da se te veze održe i ojačaju, trebalo pravni život i uredbe podići na onaj stepen na kojem su one bile u samoj Italiji, počeo se i u dalmatinskim gradovima uvađati notarijat po italijanskome uzoru. Razvijeniji trgovački promet tražio je imperativno takovu ispravu koja će pred sudovima i van suda imati veću vjerodostojnost nego li ju je mogla imati isprava, koja se je do tada upotrebljavala u Dalmaciji, a kojoj je jedina svrha bila da se u nju upišu imena svjedoka prisutnih kod sklapanja pravnog posla. Još je, manje, naravno, tim novim potrebama moglo da odgovara usmeno sklapanje u prisustvu t. zv. pristava, po starom slovenskom primitivnom običaju. Tim novim potrebama i novim prilikama mogla je odsad udovoljavati jedino notarska isprava »instrumentum«, kako se je ona u Italiji razvila. Novouvedena notarska isprava stekla je vrlo brzo ugled i opće priznanje i u sudu i u narodu. Budući je notarska isprava uživala javnu vjeru valjalo ju je na osobiti način čuvati od krivotvorenja i

stoga su protiv krivotvoritelja bile određene teške kazne: gubitak desne ruke. Isto tako teške kazne bile su određene i za one koji bi ustvrdili da je notarska isprava lažna, a tu svoju tvrdnju nijesu mogli da dokažu. Notarsku se je ispravu toliko cijenilo, da se je u statutima gradskim počelo određivati da je za stanovite pravne poslove upravo nužno da se o njima sastavi notarska isprava, — tako za sve poslove koji se odnose na nekretnine, i na sve ostale poslove koji nadilaze izvjesnu vrijednost. — po statutu grada Splita 20 libra.

Proces recepcije talijanskog notarijata u dalmatinskim gradovima bio je potpuno dovršen krajem XII v. O toj recepciji kaže dr. Marko Kostrenčić, profesor pravne historije zagrebačkog univerziteta i sadanji Ban Savske banovine, u svojoj Hrvatskoj pravnoj povijesti na str. 202 slijedeće: »Zamašaj ove recepcije za daljnji razvoj pravnog života u Dalmaciji bio je velik. Na notarijatskom institutu opet se je listina, koja je koncem XI. stoljeća izgubila, možemo reći, svako jurističko znamenovanje oporavila, te je u pravu, a pred sudom napose, zapremila važno i odlično mjesto. Uz notarsku listinu, to jako i pouzdano dokazno sredstvo, mogao se je pravnik s njime u vezi i trgovački te ekonomski život najbujnije razviti, jer je pomoću notarijatske listine pravna sigurnost, koja je *conditio sine qua non* za svaki snažniji pravni razvoj, uvelike podignuta.«

Notarijat u Nemanjičkoj Srbiji.

I u Nemanjičkoj Srbiji, u kojoj su pravo i pravosuđe (Dušanov zakonik) bili na zavidnoj visini, postojali su u gradovima (na pr. u Prizrenu, Trepči i Novom Brdu), po tvrdjenju prof. Jirečeka u njegovoj »Istoriji Srba«, »notarii publici«, zvani i »nomici«, koji su po uzoru na italijanske notare, napose na notare dubrovačke republike, koja je bila u vrlo tijesnim trgovačkim odnosima sa srednjevjekovnom Srbijom, sastavljali isprave o pravnim poslovima.

Notarijat u Njemačkim zemljama.

U tačnoj spoznaji i ocjeni velike važnosti notarijata za pravni promet, pobrinuše se poglavari pojedinih nje-

mačkih zemalja da uvedu notarijat po italijanskome uzoru. Tako je notarijat bio uveden i u Češkoj, gdje je krajem XIII vijeka postojala i posebna škola za notarsku vještinu, vođena od Italijana Henricus de Isernia. Uvadanje notarijata u njemačkim zemljama išlo je uporedo sa recepcijom rimskoga prava.

Kako se je pravna nauka, napose nauka o vanparbenoj sudbenosti, u tim zemljama vrlo slabo gajila, nije čudo što su notari imali posve nedovoljno znanje za vršenje svog važnog zvanja. Protiv neukih notara stale su se dizati žalbe na sve strane: i od naroda i od pravnih naučnika i zakonodavca. Da bi tom stanju, tako štetnom za pravnu sigurnost, učinio kraj, car Maksimilijan I izdade 8-X-1512 jedan posebni »Notarski Red«. Jednom odredbom tog zakona **on zabrani notarima obavljanje advokatskih poslova**. Već se je onda, kako se vidi iz te odredbe, spajanje tih dvaju zvanja u istome licu smatralo štetnim i inkompatibilnim. Ni taj »Notarski Red« ni naredba Tridentinskoga koncila, da se svrgnu svi notari, bilo državni bilo crkveni, koji nijesu imali dovoljno spremne za vršenje zvanja, nijesu postigli svoj cilj. Notarijat je u njemačkim zemljama dugo jedva životario; a imenovanje notara bio stalni predmet spora između cara i poglavara pojedinih država.

Notarska se je ustanova u njemačkim zemljama oporavila tek kada su po raspadu rimskog carstva njemačke narodnosti pojedine njemačke države reorganizovale notarijat po francuskome uzoru.

Notarijat u Francuskoj.

Dok je u njemačkim zemljama notarijat jedva životario, došao je on u Francuskoj, gdje je već pod Karlom Velikim bio uveden i kasnije po uzoru na italijanski preustrojen, do najbujnijega procvata. U Francuskoj se je prava uloga i važnost notarske ustanove najprije spoznala. Temeljni kamen za daljnji jaki razvoj notarijata postavio je Ljudevit IX time, što je zabranio spajanje u istome licu sudijskog i notarskog zvanja. Time se je pristupilo odvajanju parbene od vanparbene sudbenosti koje će Francuska kasnije prva i radikalno provesti.

Revolucija francuska sa zaključkom narodne ustavotvorne skupštine od 29-IX-1791, potvrđenim dana 6 X iste godine od zakonodavne skupštine, preustrojila je potpuno notarijat prilagodivši ga novostvorenim prilikama i principima jednakosti i slobode koje je ona propovjedala. Nasljeđivanje notarskog zvanja, određeno od Henrika IV, bilo je zabranjeno. Zvanje se je notarsko moglo po novim odredbama sticati samo na osnovu natječaja.

Činjenica što je baš francuska revolucija dala novi život i impuls notarskoj ustanovi, jeste najbolji dementi mišljenju, da je notarijat jedna feudalna ustanova kojoj nema mjesta u savremenom društvu.

Novo ustrojstvo notarijata bilo je djelomično izmjenjeno zakonom od 25 ventose XI-16-3 1803 god. — i taj je zakon, uz neke izmjene i dopune, još uvijek na snazi u Francuskoj. **Notari su prema tomu zakonu, koji će služiti kao uzor svima državama koje će tokom XIX vijeka pristupiti uvadanju ili preustrojstvu već postojeće notarske ustanove, — javni službenici koji za svoj rad dobivaju nagradu od samih stranaka a određeni su da sastavljaju isprave i ugovore kojima učesnici moraju ili hoće da dadu karakter autentičnosti. Štaviše notari su po odredbama tog i drugih zakona jedini i isključivi nosioci cijele vanparbene sudbenosti.** Važnost uloge notarijata u pravnome životu francuskog naroda znade svaki koji je pročitao ma i jedno jedino djelo iz francuske lijepe književnosti.

Razvoj notarijata u XIX vijeku.

Francuska revolucija nije samo Francuskoj donijela novi pomlađeni notarijat. Ona je šireći svijetom nove ideje rušila sve stare i nesavremene ustanove i izazvala potrebu temeljitog preuređenja cijelog državnog ustrojstva, pa tako i pravosuda, i dosljedno i notarijata.

Reorganizovanju notarijata odnosno njegovome uvadanju gdje ga još nije bilo, doprinijeli su u velikoj mjeri i napredak pravne nauke i naučna spoznaja o bitnoj razlici između parbene i vanparbene sudbenosti, dakle između represivne i preventivne pravde.

Mehanička i industrijska revolucija XIX vijeka, nji-

ma izazvano ogromno jačnje privrednoga života, sve veća složenost odnosa među ljudima i među narodima. tražile su kao nikada u historiji kao osnovni preduslov **pravnu sigurnost**, a tu je u najvećoj mjeri mogla da pruži notarska djelatnost i notarska isprava.

Kolikogod je istina da promet stalno teži za što većom slobodom, ono nije manje istina da on za svoje pravilno i zdravo odvijanje treba kao osnovni preduvjet pravnu sigurnost. Državna uprava i zakonodavac nemaju u pravilu povoda da se zanimaju i pačaju u one pravne poslove koji se sklapaju i izvršuju iz ruke u ruku i čije se posljedice dadu lako pregledati; ali i državna uprava i zakonodavac su dužni da se staraju za sve one pravne poslove kod kojih je, iz ma kojeg razloga, dejstvo i izvršenje odgođeno čak i po smrti učesnika, — ili onih koji po svojoj prirodi imaju za učesnike ili za pravni poredak uopće osobito važne posljedice, — ili pak konačno za one pri kojim sudjeluju lica o kojima treba iz ma kojeg razloga osobitu brigu voditi. Zbog toga su zakonodavci svih zemalja oduvijek za takove pravne poslove propisivali određen sadržaj i određenu formu. Povod za donošenje takovih odredaba bilo je uvijek iskustvo, da sloboda forme dovodi do zloupotreba i da su u samo javnom interesu potrebna ograničenja te slobode. Javno bilježništvo uvedeno u doba kada je privredni život bio još takoreći idiličan, dobilo je u XIX vijeku zbog složenosti modernog života i ogromnog porasta pravnih norma još važniju, zamašitiju i korisniju funkciju. Do te spoznaje došli su tokom XIX vijeka zakonodavci skoro svih civilizovanih evropskih i vanevropskih država.

U Austriji je notarijat, uveden Notarskim Redom izdanim god. 1512 od cara Maksimilijana, a o kome je već ranije bilo riječi, koncem XVIII vijeka, kao i u ostalim njemačkim zemljama, jedva životario. Uvađanjem u život »Allgemeine Gerichtsordnung« (građanskog postupnika) od 1-V-1781 godine (§ 112), koji je odricao javnu vjeru svima notarskim ispravama, izuzev mjenične proteste. zadan je u njemačkim i češkim zemljama notarijatu težak udarac, od kojega će se ustanova tek poslije više decenija oporaviti.

Bolje su sreće bile južne provincije Lombardija, Venecija i Dalmacija, koje su poslije napoleonskih ratova pripale Austriji i u kojima je zatečena notarska ustanova bila zadržana i čak i unapređivana.

Oslabljenje notarijata u češkim i njemačkim zemljama imalo je kao prirodnu posljedicu procvat nadriparstva i dosljedno ogromnu štetu po pravni poredak. To je i ponukalo 1844 godine **Vrhovni Sud u Beču da podnese izravno vladaru obrazložen Promemoria**, kojemu se imade u prvom redu da zahvali uzakonjenje Notarskog Reda od 29-IX-1850, kojim je notarijat u Austriji po uzoru na francuski preustrojen i na novi život povraćen.

Korisno je na ovome mjestu donijeti u prevodu izvadak obrazloženog predloga kojim je Ministar pravde austrijski 30-IV-1850 podnio vladaru na uzakonjenje projekat gornjeg zakona: »Među pravnim ustanovama uvjetovanim novom organizacijom sudstva, zauzima notarska ustanova jedno vrlo važno mjesto s razloga, što je ona u uskoj povezanosti sa svakodnevnim tako složenim manifestacijama pravnog života. Porastom civilizacije izazvani sve to življi razvoj poslova među ljudima i sve to veća složenost pravnih odnosa, u koje ljudi ili svojom voljom ili slučajem upadaju, stvara potrebu da učesnici kod sklapanja pravnih poslova budu kroz obdržanje propisanog postupka i propisane forme upozoreni na važnost tih poslova — da dokaz sklapanja posla bude osiguran, — i da se kod sklapanja pravnih poslova pripazi nesamo na zakonske propise, već i na to da interesi učesnika ne budu zbog neznanja povrijeđeni i korist, koju su od posla očekivali, obezuspješena.

Tačna ocjena tih momenata stvorila je već kod Rimljana ustanovu tabeljona. (Slijede neki historički podatci.) Dosada se u pokrajinama, u kojima je postojala patrimonijalna sudbenost, sastavljali većinom ugovore sudski činovnici. Ovaj patrimonijalni (herrschaftlich) notarijat bio je na selu, gdje nije bilo sposobnih lica, potreban i možda i koristan za seljaka, ma da je i usluge tih sudskih činovnika seljak morao da plaća stalno utvrđenom pristojbinom, a često, gdje nije bio slučaj da je trebalo platiti kakovu taksu, još i sa posebnom nagradom. To treba da

posluži pobijanju prigovora da se uvadanjem notarijata nameće narodu jedan novi teret. Da ta vrsta sudskog notarijata treba da prestane uvadanjem novih sudova, ne treba pobliže dokazivati. Štete od takvog notarijata su očigledne, jer bi se time sudijama stavilo u dužnost poslovanje, koje ne spada nikako u njihovo pravo zvanje. Postupanje sudije pri sastavu ugovora kod patrimonijalnih sudova moglo je, čak i moralo je, kod jednog ili drugog učesnika da pobudi sumnju u njegovu nepristranost. Pri tome se je, što je najgore, u većini slučajeva dešavalo da bi u slučaju spora o valjanosti tog ugovora, o obimu i smislu pojedinih utanačenja, riješavao u prvoj molbi isti sud kod kojeg je ugovor bio sastavljen, ili čak i isti sudski činovnik koji ga je sastavio.

Ta nepriličnost traži imperativno, da se ovlast sastavljanja ugovora i drugih privatnopravnih isprava sudovima potpuno oduzme.

Ali ako se sudovima ta ovlast sastavljanja isprava za pravu nevješte stranke oduzme, dužnost je vlade da se pobrine za drugu ustanovu koja će toj potrebi udovoljavati, noseći sve moguće koristi strankama i javnoj upravi olakoćenjem i pojednostavljenjem pravosuđa. Time će narod izbjeći pogibelji da upadne u ruke nevještih i štetnih savjetnika u pomanjkanju vještih i javno ovjerenih, — a pravosuđe će biti pošteđeno od pogrešnim ispravama izazvanih teških i zapletenih sporova koji padaju na teret pravosudnoj upravi, dosljedno na teret državne blagajne, i potom i naroda.

Ako se pri uvadanju skoro prijeko potrebne notarske ustanove obrati pažnja još i na to, da saradnja notara u vršenju dobrovoljnog pravosuđa nesamo da se ne protivi njihovoj biti već da ta saradnja bitno doprinosi olakoćenju i pojednostavljenju te grane sudbenosti i dosljedno njenome ubrzanju i smanjenju troškova za nju, — to će i ta činjenica poslužiti potkrepi predloga za uvadanje notarske ustanove.

Tako je pred 90 godina mislio o notarima Ministar pravde one Austrije, koja je istina kroz stoljeća naš narod ugnjetavala i čija je propast značila naše nacionalno oslobođenje i ujedinjenje, — ali i one Austrije čijem se

je uzornom pravosuđu cio svijet divio. Uvadanje odnosno unapređenje notarijata baš u času ukidanja patrimonijalne sudbenosti, tog zadnjeg ostatka feudalizma, još je jedan dementi tvrdnji, da je javnobilježnička (notarska) ustanova jedna feudalna, i po tom nesavremena ustanova.

Notarski red od god. 1850 bio je zamijenjen Notarskim redom od god. 1855, koji je u nekadašnjim Hrvatskoj i Slavoniji važio sve do stupanja na snagu novog Zakona o javnim bilježnicima od 11-IX-1930 Službene novine br. 220-LXXVII. U uvodu cesarskog patenta od 7-II-1858, kojim se je Notarski red od 1855 godine uvodio u bivšoj Hrvatskoj i Slavoniji, Srpskoj Vojvodini i Banatu, izričito se kaže, da se to čini »želeći njihovom stanovništvu podijeliti koristi koje iz toga izvire.«

Svoje definitivno ustrojstvo dobio je notarijat u austrijskoj poli bivše Monarhije Notarskim redom od god. 1871, koji je i danas na snazi u Republici Austriji, i koji je važio u slovenačkim zemljama, Istri i Dalmaciji sve do stupanja na snagu novog Zakona o javnim bilježnicima. Potrebno je i vrlo poučno donijeti na ovome mjestu izvadak izvještaja kojim je taj Notarski red, koji, kako je već rečeno, još i danas važi u Njemačkoj Austriji, bio podnesen na rješavanje t. zv. Gospodskoj kući austrijskoj (Senatu) a glasi: »Nedvojbena je jedna od najvažnijih dužnosti i zadaća zakonodavaca i vlada svih država da vode brigu o što sigurnijem, zakonima odgovarajućem, brzom i jeftinom ostvarivanju prava. Kao jedno od najuspješnijih sredstava za to smatrali su zakonodavci svih vremena oprezno uređenje dokaza ispravama: jer čim se je više uspjelo u tome da se o važnijim pravnim poslovima, počivali oni na jednostranoj izjavi volje ili bili oni sklopljeni od više osoba, sastavljaju potpuno vjerodostojne i u svakom pravcu pouzdane isprave; — tim sigurnije bivaju unapred onemogućene nebrojene parnice i u parnicama već nastalim omogućeno njihovo brzo dokončanje i zakonito rješenje. Ali puna se vjerodostojnost i pouzdanost u tu svrhu tražena može postići jedino ako se zakonom predvide i propišu sve mjere opreza koje ljudsko zakonodavstvo može s uspjehom da predvidi i pro-

piše, da bi se tim ispravama dala jasna, volji stranaka potpuno odgovarajuća sadržina koja nebi dozvoljavala nikakove dvojbe kako o sadržaju tako i o vremenu i mjestu sklapanja pravnog posla, — koja bi imala postojećim propisima tačno odgovarajući slog i takav vanjski oblik koji bi već sam po sebi jamčio za istinitost i vjerodostojnost njenu, — i kada bi se istodobno uspostavila sigurna i pouzdana mjesta (loca credibilia) za pohranu tih isprava, da ih se tako očuva od propadanja i gubitka te falsifikovanja i oštećenja, — i nadalje omogući izdavanje autentičnih (ovjerenih) otpravaka i potpuno vjerodostojnih prepisa tih isprava. Kao najpodesnije sredstvo za postizavanje tih ciljeva svi su zakonodavci, i oni klasične starine i oni srednjeg vijeka i oni modernog prava, spoznali i priznali notarijat. Od države, naime, bivaju postavljena i zakleto ovjerena specijalno teoretski i praktično spremna lica: da sastavljaju javne isprave o pravnim poslovima i činjenicama, na kojima se zasnivaju prava; da te isprave u svojim arhivima vjerno čuvaju i od njih na zahtjev autentične otpравke i prepise izdavaju, — kojim se ispravama zatim od zakona priznaje puna dokazna snaga i vjerodostojnost i štaviše izvršna moć, kao i sudskim nalogbama.

Da bi ta notarska ustanova mogla u što većoj mjeri svoje napred navedene ciljeve postizavati, a po sili logike, svi zakonodavci određuju takozvanu notarsku prisilu za osobito teške i važne poslove, te dalje za one pravne poslove iz čijeg daljnjeg razvoja može lako nastati nesigurnost kako između neposredno interesiranih učesnika tako i za treća lica, — s tim da ti poslovi samo onda mogu biti pravovaljani, ako su u formi javnobilježničkog akta sastavljeni.

Razlog zbog kojeg je austrijskome notarijatu ustupljeno tako puno mjesta u ovome historijskome prikazu jeste u tome, što je bilo svakako potrebno čuti što se je o notarijatu mislilo na najvišim mjestima u onoj Austriji, po čijem smo uzoru mi po oslobođenju i ujedinjenju izvršili izjednačenje i preustrojavanje našeg pravosudnog organizma skoro doslovnom recepcijom njenih sudskih zakona.

U Italiji poslije francuske revolucije notarijat je bio, više manje po francuskom uzoru, raznoliko uređen u pojedinim državama. Po svome političkome ujedinjenju, pristupajući izjednačenju pravosudnih zakona, Kraljevina Italija smatrala je izjednačenje raznih zakona o notarskoj ustanovi »pitanjem najvišeg nacionalnog interesa i nacionalne časti«, kako to u svome poznatome djelu o austrijskom notarijatu kaže dr. Vladimir Papafava. To je i učinjeno zakonom od 25-V-1879, — koji je i danas, uz neke manje izmjene i dopune usmjerene na podizanje i unapređenje te ustanove, na snazi u Italiji. I fašistička vlada doprinijela je u vrlo velikoj mjeri podizanju ove ustanove.

Primjeru Francuske slijedile su, osim Austrije i Italije, i ostale evropske i vanevropske države. Tako danas imadu javnobilježničku ustanovu ove evropske države: Portugal, Španija, Francuska, Belgija, Holandija, Velika Britanija, Irska, Njemačka, Italija, skoro svi švicarski kantoni, Austrija, Čehoslovačka, Mađarska, Poljska, Jugoslavija, Grčka, Turska, Rumunjska u novo prisajedinjenim krajevima, čak i **Albanija i Sovjetska Rusija, koja pošto je ustanovu u prvi mah ukinula, opet ju je sa dekretom od 4-X-1922 u život vratila.** Notarijat imadu nadalje Sjeveroameričke Države, sve južnoameričke republike, i Japan. Ta činjenica postojanja notarijata u skoro svim civilizovanim državama svijeta trebala bi da bude najubjedljiviji i najjači dokaz za potrebu i korisnost njegovog postojanja i u našoj zemlji.

U državama gdje notarska ustanova nije jedinstveno uređena teži se i radi na njenom izjednačenju, — u svima zemljama na njenom unapređenju i podizanju. Pravosuđe se jedne moderne države bez tog vršitelja vanparbene sudbenosti, napose njene specifično notarske funkcije, ne da ni zamisliti. Nesamo u pravnome životu pojedine države, već i u međunarodnom pravnom životu i saobraćaju pruža notarska isprava za pravni promet i pravnu sigurnost nenadoknadivo uporište. Svi međunarodni ugovori koji regulišu pitanje međunarodnoga privatnoga prava i pravne pomoći, priznaju notarskoj ispravi i van granica naše zemlje punu dokaznu snagu. Ukidanje no-

tarske ustanove, dok ona postoji u skoro svim civilizovanim državama, a u doba kada se zbog potreba međunarodnog prometa teži i radi na što većem izjednačenju međunarodnog privatnog prava, značilo bi tešku štetu za naš prestiž i za naš kredit u inostranstvu.

Privredna kriza koja je pogodila druge zemlje možda jače nego li našu, nije nigdje izazvala pomisao da bi za saniranje te krize trebalo pribjeći i ukidanju notarske ustanove.

Djelokrug notara uopšte i napose po našem zakonu o javnim bilježnicima

Prije je postalo pravo pak tek onda država. Potreba održavanja pravnog poretka i zaštite subjektivnih prava stvorila je potrebu i ideju države i tu ideju i ostvarila. Zato je najpreča i najvažnija zadaća i funkcija države oduvijek bila, da, preko za to određenih organa, izriče pravdu, da povrijeđenim pravima zaštitu pruži i da poremećeni sklad između faktičnog i pravnog stanja po mogućnosti uspostavi.

U najranije doba historije ta se je funkcija države sastojala **jedino u tome da već povrijeđena prava zaštiti**. Više se od države nije tražilo. Da je tako doista bilo, dokaz je u činjenici, utvrđenoj od pravnih historika, da je parbeni postupnik, kojemu je baš svrha da represivnim mjerama štiti subjektivna privatna prava, onaj pravni institut koji se je prvi razvio i postao predmetom zakonodavčevog interesa i obrade. — čak još prije nego li su se i najosnovniji pojmovi materijalnog privatnoga prava razbistrili i utvrdili. U doba jednostavnih pravnih odnosa radilo se jedino i isključivo o tome da se **već povrijeđeno** pravu što prije i što sigurnije pomogne do pobjede.

Mnogo kasnije, kada se je pravni život stao jače da razvija i pravni odnosi počeli da poprimaju sve to složenije i raznoličnije odnose, ukazuje se potreba, da se **ne samo već nastala povreda** prava sanira, **već da se još kod samog sklapanja pravnih poslova**, dakle pri samom sticanju prava, poduzme sve što je potrebno da bi se za budućnost u što većoj mjeri svaku moguću povredu stečenih prava predusrelo. Došlo se je do spoznaje da je mnogo korisnije stečeno pravo unapred očuvati od eventualnih uznemirenja i povreda, nego li za povrijeđeno i osporeno pravo tražiti sudijsku presudu i prisilno izvršenje. Pobjeda u parnici bila je uvijek dvojbeno: ona je ovisila od mnogo nepredvidljivih slučajeva napose u provedbi i ocjeni dokaza; od sudija, koji su mogli biti po-

šteni, čestiti i nepristrani i vješti pravu, ali i obratno; — i konačno od same mogućnosti makar i nehotičnog pogrešnog tumačenja pravnih zasada. Parnice su uvijek, kao i danas, dugo trajale, mnogo stajale parničare (naš seljak veli: »ko se prije (parniči) — lonac mu ne vrije«), raspirivale mržnju među suparnicima i time izazivale svađe i teška krivična djela. Konačno je i pobjeda parnici mogla da ostane bez dejstva zbog neuspješnog izvršenja. Prirodna posljedica promašenog uspjeha sudijske presude bila je nesamo imovinska šteta za pojedinca, već i šteta za ugled same državne vlasti zbog nastalog razočaranja u očekivanu odbranu prava od strane države. Ta iskustva izazvala su, posve prirodno, misao da je zlo bolje unapred predusresti nego li već nastalo zlo uklanjati i liječiti. Preventivna pravda počela se je pretpostavljati represivnoj pravdi.

Ta iskustva i ta spoznaja naučila su još davno ljude: u prvome početku da svoje poslove sklapaju pred svjedocima, kasnije da ih sklapaju pismeno, mnogo kasnije da tim pismenima potraže i dadu što veću vjerodostojnost i štaviše punu dokaznu snagu — javnu vjeru, i da njihova volja usmjerena na pravne učinke dobije u tima ispravama pravi i tačni od zakona propisani oblik i sadržinu. Potrebe pravnog prometa tražile su dalje osim isprave koja je imala da posluži kao dokazno sredstvo, još i takovu ispravu koja će do potrebe poslužiti kao naslov za izvršenje, bez potrebe da se prethodno traže sudijska pomoć i presuda. Za vršenje tih poslova, za što brže, savjesnije i stručnije sastavljanje takovih isprava, promet je nadalje tražio i našao lica koja će to obavljati. Iz tih potreba pravnog prometa, kojima će on u prvome početku samo djelomično udovoljavati, nastao je, kako je u historijskom prikazu kazano, već kod starih Rimljana tabeljonat, kao posebna grana one sudbenosti koju su Rimljani nazivali »iurisdictio voluntaria«, a koju mi danas nazivamo vanparbenom, dobrovoljnom sudbenosti — pravnom skrbi.

U kasnijoj fazi razvoja, notarijat će biti priznat kao nosioc posebne vlasti na području privatnoga prava, naime vlasti potvrđujuće (posvjedočavajuće) ili kako Ni-

jemci vele »Beurkundungsgewalt«, Francuzi »pouvoir certifiant«, a Talijani »potere certificativo«. Ta se vlast sastoji: a) u **verifikaciji** t. j. u utvrđivanju izvjesnih za privatnopravni promet relevantnih činjenica sredstvom službene izjave ili potvrde (na pr. u legalizovanju potpisa, dizanju protesta mjenica i drugih trgovačkih papira); b) u **solenizaciji** t. j. u sudjelovanju pri osnivanju, preinačenju i ukidanju pravnih odnosa na području familijarnog i imovinskog prava (na pr. u sastavljanju ugovora, očitovanju posljednje volje, i u saopštavanju izjava sračunatih na postignuće kakovog pravnog učinka), — **dakle** »u sastavljanju i otpravljanju javnih isprava o pravnim poslovima, izjavama i činjenicama, na kojima se zasnivaju prava«, — kako i naš Zakon o javnim bilježnicima označuje u § 1. djelokrug javnih bilježnika. Razvoj pravnog života izazivao je postepeno tokom historije, osim gorenavedenih, uvijek nove potrebe preventivne zaštite prava i pravnih stanja, — i tako su nastali: institut ostavinske rasprave, zemljišničkih knjiga, trgovačkog i zadružnog registra, staranje o maloljetnicima, odsutnima, skrbljenicima, i razni drugi instituti, — pak se je i za te institute smatralo da spadaju u notarski krug rada.

Tako prema konačnoj fazi razvoja: u notarski djelokrug spada cijelo područje dobrovoljne ili vanparbene sudbenosti, ukoliko se pod tim nazivom misli na preventivnu zaštitu privatnih prava, — u što spada osim verifikacija i solenizacija još i evidentiranje prava i pravnih stanja sredstvom svakome pristupačnih javnih knjiga (zemljišničkih, rudarskih, trgovačkih i zadružnih itd.), — sve to ukoliko nije iurisdikcionalne prirode, i prema tome spada u djelokrug sudova, i ukoliko zbog drugih napose javnih interesa te provedbe načela diobe rada ili iz ma kojeg drugog razloga nije dano u nadležnost drugim ustanovama i nadležstvima, — bilo državnim bilo samoupravnim. To se je najprije spoznalo u Francuskoj, gdje se prema toj spoznaji i postupilo: sudovima je dano vršenje parbene a notarima vršenje vanparbene sudbenosti — pravne skrbi.

Ma koliko da su i druge države, osnivajući notarijat ili reorganizujući već postojeći notarijat po francuskom

uzoru, priznale to načelo, one ga na štetu i notarijata i sudstva i pravnog prometa nijesu, iz neshvatljivih razloga, i ostvarile.

Taj krug rada notarski priznala je i pravna nauka i to nesamo kao historijski i praktično već i načelno opravdan. O tome dr. Emil Ott, sveučilišni profesor prava u Pragu, (ma da inače ne priznaje opravdanost potpunog oduzimanja vanparbene sudbenosti iz nadležnosti sudova, kako se je u Francuskoj provelo), u svome poznatome i vrlo temeljitome djelu, koje je poslužilo kao osnova i podstrek za sve to intenzivnije naučno obrađivanje vanparbene sudbenosti u Austrijskoj pravnoj nauci: *Geschichte und Grundlehren des oesterr. Rechtsfuersorgeverfahrens (Freiwillige Gerichtsbarkeit)* na stranama 105, 106, 107 kaže što slijedi: »**Po samoj suštini stvari** i u svrhu rasterećenja sudova mora se notarijatu ostaviti i pridržati jedan cjelishodan djelokrug. U ispravnoj spoznaji zadaće sudova u vanparbenome postupku, kao djelatnosti usmjerene da naredenjima utvrđuje prava i reguliše pravne odnose, a ne da samo konstatuje činjenice koje osnivaju i ukidaju prava, zakonodavac je, s malim iznimkama, prepustio posebnim od države postavljenim službenim licima (notrima), kao »judices ad chartas conficiendas«, da o pravnorelevantnim činjenicama i pravnim poslovima sastavljaju javne isprave. Sudijama je zadaća da na dane odnose primjenjuju zakon i da time u životu utjelovljuju pravo (*Das Recht im Leben zu verkoerpern*). — zadaća je notara, da utvrđujući relevantne činjenice i redigujući u formi javne isprave volju usmjerenu na pravni učinak uputi život putevima prava (*das Leben in den Rahmen des Rechts zu bannen*). Sudija vrši analitičnu, notar sintetičnu djelatnost.

Oduzimanje sudovima samostalne potvrđujuće djelatnosti (*Beurkundungstaetigkeit*) sredstvom verifikacije i solenizacije je načelno opravdano i treba odobriti, zato što kod verifikacije i solenizacije djelujuće službeno lice nastupa kao kod drugih vanparničnih radnja kao samostalno zapovjedajuća i riješavajuća vlast, već kao oruđe koje ima da tačno uoči i shvati i ispravno utvrdi pravnorelevantne događaje prometnog života ili da obli-

kuje formalno ispravnu i punodejstvujuću izjavu volje kod pravnih poslova.

I praktični razlozi govore u prilog takovome ograničenju sudijske djelatnosti. Auktoritet suda trpi, kad moraju da nastupe zamjene i delegiranja zato, što sud imade da riješava u parnicama u kojima je kao dokazno sredstvo pripuštena javna isprava sastavljena od sudijskog osoblja tog suda, i protivnik iznosi protudokaze po sudu izvršenoj verifikaciji ili prigovore protiv valjanosti pravnog posla, o kome je sam sud, vršeći solenizatornu djelatnost, ispravu sastavio.

Bez obzira na to, potrebama se pučanstva mnogo cjelishodnije udovoljava postavljanjem posebnih »judices chartularii« (notara), jer ovi, po nametnutoj im dužnosti pune pripravnosti, moraju u svako doba, čak i noću, da sudjeluju pri solenizacijama i potvrdama, — dok sudovi, preopterećeni drugim službenim poslovima, u slučajevima koji traže hitnost, nebi mogli u dovoljnoj mjeri i na dovoljan način udovoljiti potrebi što prešnjijeg provedenja službene radnje.

Konačno se ne smije podcijenjivati ni prednosti diobe rada, koja kod posebno postavljenih »judices chartularii« razvija veliku vještinu i pomnju (brižljivost) kod sastavljanja isprava, i u isto vrijeme savjesno rukovanje kautelarne prakse, — ukratko: stalnim vršenjem istoga kruga rada pojačanu sposobnost, kojoj se i kod sudova ustanovom stručnih sudija teži.

Proširenje notarskih službenih ovlasti preko područja solenizacije i verifikacije ne može se preporučiti, jer se van tih verifikacija i solenizacija radi ipak o primjeni propisa građanskoga prava (građanskog zakonika, trgovačkog zakonika, zakona o mjenicama i u drugim zakonima sadržanih norma privatnog prava) na dana činjenična stanja i odnose, za koje pravni red vezuje izvjesne pravne učinke, — dakle o »dictio ejus quod iuris est«, — i o eventualnoj primjeni prinudne moći. Sa tim se stanovištem podudara i odredba § 183 Notarskog reda od god. 1855, koja omeđuje sudski komesarijat (povjereništvo), i po kojoj se na notare može da prenese samo obavljanje onih radnja u ostavinskom postupku i u postupku starateljstva,

kod kojih se ne radi o jednoj sudskoj odluci. S punim priznanjem treba pozdraviti, što je Kongres delegata austrijskih bilježničkih komora, održan 15 i 16 juna 1900 godine u Beču, to stanovište u glavnom zastupao i usvojio. **Neka bude sudeno notarijatu, kao faktoru pravosuda sposobnom za život i koji imade pravo na postojanje, da što skorije uspije u svome nastojanju za načelno omeđanje svog položaja od onoga sudova i advokature.**«

Tome mišljenju uvaženoga profesora, poznatog auktoriteta na području nauke o pravnoj skrbi, koje nimalo ne divergira od mišljenja ostalih pravnih naučnika, osim u pravcu još povoljnijem na notarijat, — treba dodati i mišljenje austrijskih **sudija**, izraženo u rezoluciji I. Opšteg sudijskog zbora održanog u Beču 1912 g. (Oesterr. Gesetzkunde Wien 1913. Band IV str. 911), a koja u izvodu glasi: —

»Treba bezuslovno sprovesti princip, da se na pravosuđe ne prenose poslovi druge prirode i oprezno pristupiti postepenom oduzimanju tih poslova od sudova. Odmah bi se mogli oduzeti sudovima poslovi javnobilježnički. Amo spadaju pored sastavljanja isprava, u prvom redu ostavinski poslovi, na koje sudovi troše prekomjerno mnogo vremena. Dovoljno je, ako sudovi zadrže sebi konačno riješenje i zaključno odobrenje, **ako se već ne smatra da bi ove poslove imali raditi isključivo javni bilježnici sami.** U gradovima, u kojima je sjedište okružnih sudova, postoji doduše prema Ministarskoj naredbi od 7 maja 1860 godine obligatno povjeravanje tih poslova javnim bilježnicima, ali se u srezovima još uvijek velike zaostavštine raspravljaju pred sudovima, dakle za dotične stranke besplatno, iz opštih sredstava, a na štetu građana, koji u tim poslovima nemaju učešća.«

Povodeći se za primjerom Francuske i ostalih civilizovanih država, napose bratske Čehoslovačke, — usvajajući mišljenje i nauke i prakse o prijekoju i punoj opravdanosti postojanja notarske ustanove, — služeći se pri tom još i iskustvom stečenim u onim krajevima naše zemlje; gdje je notarijat kroz 1000 godina, kao u Dalmaciji, te kroz oko 100 godina, kao u slovenačkim zemljama, bivšoj Hrvatskoj i Slavoniji, te Vojvodini, duboko srastao

sa poslovnim životom, — po primljenom povoljnom mišljenju svih viših sudova naše zemlje, Kongresa pravника, svih privrednih ustanova, — naš je zakonodavac ukidajući tri postojeća zakona o notarima, kako je već ranije u ovoj Spomenici kazano, donio Zakon o javnim bilježnicima od 11-IX-1930 Sl. Novine broj 220-LXXXVII, kojim je notarijat propisan za cijelu zemlju. Prema tome zakonu djelokrug se javnih bilježnika kod nas sastoji u tome da: po propisima tog zakona sastavljaju i otpravljaju javne isprave o pravnim poslovima, izjavama i činjenicama, na kojima se zasnivaju prava; da primaju isprave radi čuvanja ili novac i papire od vrijednosti radi predaje drugim licima ili vlastima i da po nalogu sudova ili drugih vlasti provode postupke koji im se po zakonu mogu povjeriti (§ 1), a to su poslovi t. zv. sudskog komesarijata: po § 221 Zakona o j. b. ostavinske rasprave, i to obligatorno, a po propisima § 223 br. 1) pečaćenje i inventarisanje stečajne mase; 2) procjene i dražbe pokretnih stvari i nekretnina u vanparničom postupku, naročito provođanje dobrovoljne dražbe; 3) u stvarima od veće vrijednosti rasprave u razdiobi kupovnine i prihoda prinudne uprave i stečajne mase; 4) sastavljanje ili ispitivanje tačnosti računa položenih od staralaca, prinudnih i ostalih upravitelja većih imovina; i 5) svi oni poslovi, koji im se po posebnim zakonskim propisima mogu povjeriti, — i to fakultativno, i samo onda kada je to u interesu samih stranaka (§ 3 vanparničnog postupnika).

Tako je i naš zakon o javnim bilježnicima u stvari, ma da ponešto stidljivo i s oklijevanjem, priznao notare za nosioce cijele vanparbene sudbenosti, ukoliko ona nije iurisdikcionalne prirode. Pri tome se je kao spadajuće u iurisdikciju smatralo mnogošta što u iurisdikciju ne spada — kao na pr. odluka o uručenju zaostavštine. Ali ovdje nije mjesto da se o tome, inače prilično spornom, pitanju raspravlja.

Javni bilježnici (notari)

po našem zakonu o javnim bilježnicima

(njihove kvalifikacije; postupak kojeg se pri radu pridržavaju; njihova disciplinska i civilnopravna odgovornost itd.)

Vršenje te napred izložene preventivne zaštite prava, od tako krupne važnosti za pravni život, nije zakonodavac ni mogao ni smio da makar kome dozvoli i povjeri, niti je mogao i smio da dozvoli, da se taj tako važan djelokrug bez ikakova nadzora i makar kako vrši. Zato je, kako je u historijskome prikazu kazano, već car Justinian I. odredio, uz ostalo, da tabeljoni (ondašnji notari) moraju biti vješti pravu. Iz historijskoga se prikaza dalje vidi, da su u toku historije sve veće i strože kvalifikacije tražene od lica koja su se tim poslom htjela da bave, i da su zakonodavci svih zemalja pod sve to stroži nadzor ta lica postavljala i u svakom pravcu, inače, sve to veći interes za njihov rad i način njihova poslovanja pokazivali. I posve opravdano. Danas se od notara traže iste kvalifikacije koje se traže od sudija i od advokata. Naš je zakonodavac štaviše za notare propisao još strože kvalifikacije nego li za sudije i advokate: on od notara traži da su navršili 30 godinu života, što ne traži ni od sudija ni od advokata, — a što treba da znači, da je naš zakonodavac smatrao, da je za dobro i korisno vršenje notarske službe potrebno veće životno, i potom i poslovno iskustvo, nego li za vršenje sudstva ili advokature, — sudstva barem u prvoj molbi. To je posve opravdan propis: greške se sudija mogu da isprave u toku molba; kod viših se sudova kolegijalno riješava; tužbe se mogu ispravljati, dopunjavati a u pravnim se ljevovima i pledojevima može koješta da reče i poreče; — notar naprotiv mora na zahtjev stranaka odmah da izreče svoje mišljenje koliko u pravnom toliko u stvarnom (meritornom) pogledu, i za od notara sastavljenu ispravu nema, u ogromnoj većini slučajeva, popravljanja i povraćanja u prijaš-

nje stanje. Isprava od njega sastavljena može da djeluje daleko u budućnost i kroz mnogo generacija. Kada bi notar u takvim slučajevima uskratilo svoj rad, što inače ne smije, mogle bi stranke od toga štetu da trpe, presudi li kasnije sud da je pravni posao nevaljan, štetu ima da snosi notar.

Od prvih se je tabeljona rimskih tražilo tek toliko da budu vješti pisanju. Naš zakon o javnim bilježnicima, osim onih kvalifikacija koje se traže od svih lica kojima je povjerena i najprostija javna služba ili obavljanje kakove radnje, traži od notara, osim navršene 30 godine, još i to: da je kao redovan slušalac svršio pravne nauke i položio diplomatske ispite na kojem pravnom fakultetu u Kraljevini Jugoslaviji; da je po svršenom pravnom fakultetu i položenim ispitima proveo u vježbi pet godina, od kojih najmanje dvije godine kod javnog bilježnika i jednu kod redovnog suda, a ostale dvije godine kod javnog bilježnika, redovnog suda, advokata ili državnog pravobranioca; i, konačno, da je položio advokatski ili sudijski ispit. (§ 6 br. 4, 5, 6, Zb.)

Notare postavlja Ministar pravde, pošto su se o moralnim i stručnim kvalifikacijama natjecatelja izjasnili **Odbor** nadležne Javnobilježničke komore i **Senat** nadležnog Apelacionog suda (§ 12. st. 4 Zb. i čl. 7 Pravilnika za izvršenje Zb.). Stroge kvalifikacije, kako se vidi, i velika obzirnost pri postavljanju. Posve opravdane i jedna i druga.

Prije nastupa službe javni bilježnik treba odobrenje svog službenog pečata i potpisa, i treba da položi zakletvu, koja glasi: »Ja N. N., stupajući na dužnost javnog bilježnika, zaklinjem se svemogućim Bogom, da ću vladajućem Kralju Kraljevine Jugoslavije vjeran biti i da ću svoju javnobilježničku službu po zakonima i zakonskim naređenjima verno, tačno i savesno vršiti. Tako mi Bog pomogao.« Javni bilježnici su dužni da svoj stan i kancelariju smjeste tako da mogu **u svako doba (dakle i noću)** vršiti dužnosti svoje službe (§ 30 Zb.). Svoj službeni rad ne smiju nikome uskratiti osim u poslovima koji su zakonom zabranjeni ili u pogledu kojih je osnovana sumnja da ih stranke sklapaju samo prividno ili u cilju obilaženja

zakona ili u cilju protupravnog oštećenja trećeg lica, — ili onim licima za koja znade ili mora da znade, da su zbog maloljetnosti ili zbog drugog zakonskog razloga nesposobni da preduzimaju ili sklope odnosni pravni posao (§ 35 Zb.). Pri vršenju službene dužnosti javni bilježnici su dužni čuvati službenu tajnu; činjenice i odnošaje za koje su kao javni bilježnici saznali ne smiju izdati ni upotrebiti na štetu stranke u čijoj su stvari kao javni bilježnici radili; oni moraju da se brinu da i njihovo pomoćno osoblje čuva tajnu (§ 38 Zb.). Javni bilježnik je dužan da vjerno i potpuno potvrđuje izjave i činjenice, koje su učinjene ili su se zbile u njegovom prisustvu (§ 39 Zb.) Pri sastavljanju javnih isprava javni bilježnici su dužni izvršiti sve bitne formalnosti koje Zakon o javnim bilježnicima takovim označuje, a takovih formalnosti imade mnogo, i vrlo su stroge. Sastavljene javne isprave mora javni bilježnik strogo čuvati i nikome ih ne smije izdavati osim sudovima i Javnobilježničkoj komori po pismenom nalogu i uz potvrdu prijema. Od sastavljenih javnih isprava javni bilježnici izdavaju učesnicima i drugim licima, kojima zakon izričito priznaje na to pravo, otpравke i ovjerene i proste prepise. Cijelim nizom izričitih propisa, a i inače po svome svojstvu lica javnog povjerenja, javni bilježnik je dužan da strogo vodi računa o interesima Fiska, čak je po nekim propisima skupa sa strankama solidarno obvezan na isplatu nedovoljno ili nepropisno ili nepravovremeno plaćenih taksa. Javni bilježnik nije državni činovnik, jer od Države nikakovu platu ne prima; za svoj rad on prima nagrade od samih stranaka po tačno od Ministra pravde propisanoj tarifi, koju ne smije da prekorači pod prijetnjom strogih disciplinskih, pa čak i krivičnih kazni (§§ 170, 227 Zb.). Ta je tarifa prilagođena imovnim prilikama našeg naroda; ona napose vodi velikog računa o siromašnijem dijelu naroda, napose o zemljoradniku; tarifa je za male poslove do vrijednosti od 50.000 dinara vrlo malena, i tek kod velikih poslova omogućuje javnom bilježniku jednu pristojnu zaradu odgovarajuću njegovom znanju, uloženoj trudu i dangubi. Ovdje se ta tarifa, vrlo opsežna jer vrlo detaljirana, ne može donijeti; tko bi htio da se tačno obavijesti i uvjeri

o istinitosti onoga što je gore rečeno, taj može lako da ju dobavi. Za štetu nanесenu strankama, povredom dužnosti nametnutih mu zakonom, javni bilježnik odgovara osim sa položenom kaucijom još i sa cijelom svojom imovinom (§§ 17, 40 Zb.). Po propisima § 169 Zb.: ako javni bilježnik svojim ponašanjem u zvanju ili u privatnome životu vrijeđa čast i ugled svoga staleža ili uzdrma povjerenje, koje javnobilježničko zvanje mora da ima, dalje ako povrijedi službenu dužnost, naročito ako protivpropisno vrši svoje službene poslove ili ako ih svojom krivnjom odugovlači, izreći će mu se kazna zbog neurednosti ili disciplinska kazna, prema tome da li povreda dužnosti čini neurednost, ili, s obzirom na štetu, koja je nastala odnosno prijetila, na opasnost po pravni saobraćaj, na način, veličinu i ponavljanje povrede i na druge otežavajuće okolnosti, disciplinski prestup. Kazne reda su po propisima ove: pismena opomena; novčana kazna do dvije hiljade dinara. Kazne zbog prestupa su po § 173 Zb.: pismeni ukor; novčana kazna do deset hiljada dinara; obustava vršenja zvanja za izvjesno vrijeme, koje ne smije preći godinu dana; lišenja zvanja. Kazne zbog neurednosti izriče Odbor Javnobilježničke komore, a disciplinske kazne posebni Senat Apelacionog suda u prvoj, a posebni Senat Kasacionog suda u drugoj i posljednjoj molbi.

Od javnih bilježnika tražene kvalifikacije i nametnute im dužnosti i odgovornost pružaju, istina, veliku garanciju za pravilno, zakonito i korisno vršenje njihovog zvanja, ali što je u notarskoj funkciji **bitno jeste takozvana konsultativna dužnost** nametnuta im propisima §§ 37, 56, 57 Zb.

§ 37 glasi: Ako javni bilježnik sumnja, da koja stranka zbog nedostatnog punomoćja ili zbog kojeg drugog razloga nije ovlašćena na preduzimanje ili sklapanje pravnog posla, ima na to upozoriti stranke; ako one i dalje zahtjevaju, da se sastavi javnobilježnička isprava, postupiće po tome zahtjevu, ali će u samoj ispravi navesti, da je stranku na spomenuti nedostatak upozorio.

§ 56 propisuje: Kod sastavljanja javnobilježničkoga akta javni bilježnik **mora, ukoliko je moguće, ispitati,**

da li su stranke sposobne i ovlaštene za preduzimanje i sklapanje posla, objasniti strankama smisao i posljedice posla i uvjeriti se o njihovoj pravoj i ozbiljnoj volji. Javni bilježnik će izjave učesnika potpuno jasno i određeno sastaviti pismeno i onda sam pročitati strankama i neposrednim pitanjem uvjeriti se, da sadržaj javnobilježničkog akta odgovara volji stranaka. Prilozi će se pročitati samo po zahtjevu stranaka.

§ 57 naređuje: Ako stranke hoće da se u javnobilježnički akt unesu nejasne, nerazgovjetne ili dvosmislene izjave, koje bi lako mogle dati povoda parnicam, ili bi bile nevaljane ili bi se mogle pobijati, ili nebi imale namjeravani učinak, ili bi se s razlogom moglo bojati da će služiti za to da se kojoj stranci što god zakine, dužan je javni bilježnik upozoriti na to učesnike i shodno ih poučiti. Ako stranke ipak ostanu kod tih izjava, unijeće ih u javnobilježnički akt, ali će u istome naročito napomenuti, da je stranke na to propisno upozorio.

Taj je konsultativni momenat u notarskoj funkciji onaj koji u najvećoj mjeri opravdava postojanje javnobilježničke ustanove. Po toj dužnosti, čija će se korist i važnost po pravni život u budućem poglavlju ispitati i dokazati, javni bilježnik postaje **učitelj prava u narodu**. To je njegova najodličnija funkcija. Po toj se dužnosti on bitno razlikuje i od sudije i od advokata. Da bi tu funkciju mogao da vrši kako zakon propisuje i potrebe pravnog života traže, javnome bilježniku je zabranjeno vršenje advokatskog zvanja i ma koje druge stalne državne ili druge javne ili privatne plaćene službe.

Korisnost i važnost tako organizovanog notarijata za pravni život

Najubjedljiviji dokaz za važnost i korisnost tako organizovanog notarijata za pravni život nalazi se, dabome, u činjenici da je notarijat svojina svih civilizovanih država svijeta, a nesamo naš institut stvoren možda za potrebe neke određene politike ili neke izvjesne političke stranke, — i dalje u činjenici da taj institut nijedna država svijeta ne pokazuje volju da ukine. To su takovi dokazi da drugih nebi trebalo. Što će se u ovome poglavlju navesti, namijenjeno je onima kojima taj dokaz nije dovoljan.

Poznavanje pravnih propisa je nesamo u širokim slojevima narodnim već i u obrazovanim slojevima njegovim, pa čak i kod pravnika koji ne vrše bilo sudijsku bilo advokatsku bilo notarsku službu, upravo nikakovo. Vještina (tehnika), pak, da se i ono malo pravnih propisa, koji su nekom poznati, primjeni na konkretan slučaj, je, posve prirodno, još manja, — jer sticanje te vještine uz poznavanje pravnih propisa pretpostavlja i traži stalnu i dugu praksu. To sve važi napose danas u moru novih pravnih propisa koji su u svrhu izjednačenja zakona izdani u našoj državi posljednjih godina, i koji se svakim danom sve to više množe. Ljudi ne znaju ni najprostiju zadužnicu da valjano sastave, jer i kod sastava najprostije zadužnice čitav niz propisa treba da se uvaži, poveže, uskladi i primjeni. Mnogi direktori banaka ne znadu valjano da ispune ni najjednostavniju mjenicu, što je posve shvatljivo kada se znade da zakon o mjenicama ima oko 120 paragrafa, čiji su pravi smisao i zamašaj pravni naučnici i praktičari smatrali potrebnim da objasne i samim pravnicima na 1000 stranica, čije proučavanje traži i od samih pravnika mjesec i godine rada, — da bi kasnije poslije dugog učenja i sami pravnici morali i trebali, da za riješavanje i najprostijeg slučaja iz tog područja prava potraže i tekst zakona i ta tumačenja i još k tome i rješitbe Kasacionog suda.

Dok zemljoradnik trgovcu drvima uz gotov novac prodaje svoju šumu, on neće pogriješiti; ali čim on sa tim trgovcem sklopi i potpiše dobavni ugovor sa zapletenim uvjetima, — prevara je na štetu zemljoradnika gotova. Kada dućandžija povlači od veletrgovca ili fabrikanta robu na tekući račun, on se kreće u svome običnom poslovnom krugu; ali čim on za dobavljenu robu mjenicu potpiše i izdade, ne znajući njene pravne efekte, šteta je gotova.

Na hiljadu, napose na selu, od nadpisara ili samih učesnika sastavljenih isprava imade ih možda deset potpunih i valjanih; od ostalih su gotove parnice, svade neprijateljstva među komšijama, među najboljim prijateljima, među braćom, koja godinama traju i ruše mir i ljubav među njima. Parnice po takovim ispravama traju godinama i zadaju sudijama i advokatima pri raspravljanju i izvađanju dokaza velike neprilike i teškoće, za stranke ogromne troškove, u velikom nerazmjeru sa njihovim imovnim stanjem. Koliko li je imanja seljačkih tako samo jednom parnicom uništeno i upropašteno! Sve to znadu vrlo dobro sudije, advokati i javni bilježnici, i svi oni koji hoće da to znadu.

Načelo svakoga pravnoga poretka, da »neznanje nikoga ne opravdava«, smatra se obično vrlo nepravičnim, ali posve neopravdano. To načelo vrijedi i van područja prava — u životu uopće. Tko dodirne viseći električni vod, taj nepoznavanje prirodnih zakona plaća teškim ozledama ili čak i životom. Tko preduzme posao u koji se ne razumije, gubi svoje imanje. Tko sam, ne poznavajući pravne propise i vještinu njihove primjene, sastavi ispravu o kakovom pravnom poslu ili je dade sastaviti po pravu nevještomu licu, taj trpi štetu.

Veliki i slavni njemački pravnik Ihering godinama je radio na sastavljanju jednog udžbenika, da bi narodu objasnio tek osnovna načela prava i ideal prava, ali je od toga odustao uvidivši beskorisnost čak možda i štetnost takovog rada i podhvata. Izdavanje i širenje u narodu knjiga kojima je svrha da narod poduče kako će sam bez pomoći sudije, advokata ili javnog bilježnika, da u pravnim stvarima sebi da pomogne, jeste stoga jedan u

najmanju ruku uzaludan posao, — kad nije krivičan. Beskorisnost podučavanja prava u srednjim i stručnim školama jeste stoga očita. Učenike bi takovih škola trebalo učiti, da se za izradu cipela obraćaju crevljaru, za krojenje odijela krojaču, za liječenje ljekaru, a za sklapanje pravnih poslova pravu vještomu licu — notararu. Ne držeći se tog osnovnog pravila u životu (koje imade nesamo za pojedince već i za zajednicu ogromnu važnost i posljedice) kad su u pitanju cipele i odijela, imati će malo štete; ali od po pravu nevještomu licu sastavljene isprave o pravnom poslu (ugovoru, očitovanju posljednje volje i t. d.) mogu da unište mnoge egzistencije, čitave familije.

Pravnici poslije dugih i napornih studija na univerzitetu i poslije duge, mnogogodišnje, stalne prakse u primjeni prava u sudijskome, advokatskome i notarskome poslu, stalnog praćenja pravne literature i rješitaba Kasacionog suda, pri svakome i najneznatnijem poslu treba da potraže zakonski propis, da bi zatim potražili tumač koji će im taj propis objasniti, i da bi još k tome vrlo često potražili još i rješitbe Kasacionog suda, kako bi doznali, što je naravno puno važno, kako pravni propis, koji je u pitanju, taj najviši sud tumači i primjenjuje. To ne rade samo loši pravnici, to moraju svi da rade, to ih se uči da rade da bi svoju zadaću mogli što tačnije i što pravilnije da izvrše. Nijedan savjestan pravnik, osim koji najopštijih i najprostijih pitanja, neće drukčije i ne smije drukčije da postupi. To znadu osim pravnika i svi oni koji se pravicima obraćaju. Od pravnika, koji tako ne rade, treba zazirati.

Ako je sve to tako, što jeste, je li zakonodavac mogao i smio da vršenje preventivne zaštite prava, napose sastavljanje isprava o pravnim poslovima, izjavama i činjenicama, što spada u specifičan javnobilježnički posao, prepusti ma kome i da se ma kako bez potrebnog poznavanja prava, bez moralnih kvalifikacija, bez odgovornosti, bez strogog nadzora vrši. Ne! I zato su zakonodavci svih zemalja, pak i naš, ustrojili notarsku ustanovu, kojoj su taj posao, bitno različit od advokatskog i sudijskog posla, povjerali.

Pri tome treba na ovome mjestu suzbiti jednu tešku zabludu, raširenu nesamo među neukima, već i među samim pravnicima, napose onima koji posluju i djeluju u krajevima gdje javnobilježnička ustanova ne postoji, — a sastoji se u mišljenju: da se djelatnost javnog bilježnika ograničava na to da ispiše ono što stranke, ne poznavajući pravo i pravnu terminologiju, kažu i kako kažu; da je javni bilježnik mašina koja odtipkava neodređeno i nejasno izraženu volju stranaka; da se javnobilježnički rad sastoji u formaliziranju izvjesnih pravnih djela za koja zakon ili volja stranaka traži neku određenu formu; i konačno u primjeni onih propisa koji su po Zakonu o javnim bilježnicima potrebni, da se od javnog bilježnika sastavljenoj ispravi dade javna vjera.

Kada bi se u tome doista sastojala javnobilježnička funkcija, ili samo u tome, i kada bi ona samo tako vršila, gornje bi mišljenje bilo posve ispravno i dosljedno i mišljenje, da su notari uopšte, a napose od njih tražene tako stroge kvalifikacije, posve izlišni i da se notarijat u današnjoj njegovoj organizaciji treba da dokine, a notarski djelokrug prepusti ili sudskim pisarima, ili još gore općinskim bilježnicima, ili čak nadripisarima, ili konačno samim strankama, šireći bađava u narodu od člana Uprave kakvog zemljoradničkog saveza sastavljenog »Pučkog pravnik«.

Sastavljanje javnih isprava jeste nesumnjivo za pravni promet vrlo važna funkcija javnih bilježnika. Javna isprava jeste osnov pravne sigurnosti, i potom što pravilnijeg, zdravijeg i nesmetanijeg odvijanja pravnog prometa, i bez nje se napose današnji, tako komplikovani i užurbani saobraćaj pravni, ne da ni zamisliti.

Jednako je tako važna po pravnu sigurnost i ona funkcija javnih bilježnika koja se sastoji u verifikaciji, kao što su na pr. ovjeravanja potpisa, prevoda, prepisa, podizanje protesta mjenica i drugih trgovačkih papira itd.

Ali, kolikogod su te dvije funkcije javnih bilježnika (koje i historijski i praktično i pojmovno spadaju u njihov djelokrug) važne, — one nisu ni jedine ni najvažnije, najmanje pak bitne u notarskome poslovanju. Najvažnija i upravo **bitna** funkcija javnih bilježnika jeste u **solenizaciji**

t. j., kako se je prije već kazalo, u saradnji javnog bilježnika pri sklapanju ugovora, pri sastavljanju očitovanja posljednje volje itd., ili još tačnije u **konsultativnoj dužnosti** nametnutoj im propisima §§ 37, 56, 57 Zakona o javnim bilježnicima, koji su u ranijem poglavlju doslovce citirani. Ta konsultativna djelatnost, koju je javni bilježnik, posve nepristrano i u jednakoj mjeri, dužan svima strankama, ide još k tome u praksi tako daleko preko onoga što zakon u tome pravcu naređuje: po povjerenju koje stranke imaju u njegovu savjesnost, u njegovu čestitost, u njegovu životno i raznovrsno poslovno iskustvo, zbog poznavanja ličnih i familijarnih prilika i odnosa stranaka, koje je plod dugog boravljenja i poslovanja u istoj sredini, javni bilježnik saraduje od prvog početka pri samom sklapanju pravnog posla savjetujući stranke, nesamo u pravnom pogledu već u stvarnom, meritornome pogledu: čuvajući ih od prenapljenih odluka, od preuzimanja obaveza, za koje on, poznavajući im prilike, znađe da ih ne mogu da izvrše ili ne u utanačeno vrijeme, itd.

I takav je posao, kako se vidi iz sada navedenog i iz §§ 37, 56, 57 Zakona o j. b., ranije citiranih, vrlo težak, naporan, komplikovan, pun odgovornosti, — i **traži čitavog čovjeka**. Duhovni rad notara pri solenizacijama je, protivno onome što neupućeni koji čitaju gotovu ispravu misle, sadržajno bogatiji i svestraniji nego li je rad sudija i advokata.

Taj konsultativni momenat tvori vrijednost i potrebu notarske saradnje pri solenizacijama, čini tu saradnju upravo neophodnom, da bi pravni posao koji stranke sklapaju bio nesamo po zakonu valjan, već i koristan po stranke, i da bi stranke iz njega imale one koristi kojima su se nadale i očekivale, — da bi pravni posao, ukratko, imao životne snage. Ta konsultativna dužnost jeste ono što u najvećoj mjeri opravdava postojanje notarske ustanove. Po toj svojoj konsultativnoj misiji notar je učitelj prava u narodu, on je onaj koji, kako kaže dr. Ott u svojem ranije citiranom djelu, upućuje život putevima prava. Tko od takove djelatnosti ne vidi koristi za narod uopće, a napose za našeg neukog, lakomislenog, u najvećoj mjeri

neekonomičnog zemljoradnika, — taj neće ili ne zna da ju vidi!

Da bi se notarski posao u solenizacijama mogao da vrši kako treba potrebna je, uz sve ono što zakon inače od javnog bilježnika traži, još i posebna vještina («ars notaria», kako su je na Bolonjskome univerzitetu još u XIII vijeku naučavali, — »Kunst des Notars«, kako ju nazivlje dr. Richard Einger, inače advokat, u svome djelu istog naslova), — a ta se vještina može da stekne samo dugom praksom u toj **posebnoj** pravosudnoj grani.

Zbog svega toga zakonodavac je stvorio i u nas i drugovdje notarsku ustanovu i toj ustanovi dodijelio vršenje djelokruga kako je on ranije opisan; a nije to dano u nadležnost sudova ili dužnost advokata iz razloga vrlo važnih, nesamo praktičnih već i načelnih, koji će se kasnije navesti i obrazložiti.

Ali sva ta korist notarijata ne dolazi samo od toga konsultativnog momenta u njegovoj djelatnosti. Kako je već ranije navedeno, javni bilježnik je dužan da u svako doba dana i noći na zahtjev stranaka obavlja svoje službene dužnosti. Javni bilježnik nije stalno plaćeni činovnik; on za svoj rad prima nagradu od stranaka samih. Iz tih dvaju momenata proističe, da je javni bilježnik **lično materijalno interesiran** na što bržem i ekspeditivnijem vršenju svojih poslova, — a tu je brzinu i ekspeditivnost uvijek tražio pravni život, napose trgovački život. Trgovački su poslovi takove prirode da ne dozvoljavaju nikakvog odlaganja ni odugovlačenja, jer ako je za svakog čovjeka vrijeme novac, to je za trgovca i za privrednika uopće vrijeme novac u doslovnim smislu te riječi: gubitak vremena znači i gubitak samog posla, i potom i svake zarade.

Mjenični, čekovni i robni protesti, posvjedočenja zaključaka glavnih skupština akcionarskih društava i društava sa ograničenim jamstvom traže bezuslovnu hitnost. Kod današnjih nestalnih prilika, kod opšte morbozne užurbanosti, inače prijeko potrebne u današnjim prilikama, tu brzinu i ekspeditivnost ne traže samo privrednici, to traži svak, pak i zemljoradnik koji je ranije bio oličenje strpljivosti. Prema tome je brzo i ekspeditivno po-

slovanje za javnog bilježnika izvor zarade — egzistencija.

O tome zašto sudovi ne mogu i štaviše ne smiju da takovu ekspeditivnost pruže, — biti će kasnije u ovoj Spomenici govora.

Notar je dužan da čuva službenu tajnu i tajnu svih činjenica i odnošaja za koje je prilikom službenoga rada doznao. On je dužan da se brine da i njegovo pomoćno osoblje tu tajnu čuva. Taj momenat je u javnobilježničkoj praksi od vrlo velike važnosti. I kod sklapanja najobičnijih poslova nema čovjeka koji to čuvanje tajne izričito ne traži od javnog bilježnika. Javni bilježnik imade **opet ličnog materijalnog interesa da to čini**. Ništa ga u očima javnosti neće kompromitovati koliko neodržavanje te službene dužnosti. Ali ne samo toliko. Javnome bilježniku nesamo da je dužnost čuvati tajnu, nesamo da je u njegovom ličnom interesu da ju čuva, on imade i mogućnosti da ju čuva. On je po zakonu dužan da sam lično sastavlja isprave, on će sam lično tu ispravu do potrebe i prepisati, i sam lično ispravu u svoj dobro čuvani arhiv spremiti. Nitko od njegovih namještenika, ukoliko bi inače postojala pogibelj da tajnu odadu, ne treba ispravu ni da vidi. Oni ni stranku ne treba da vide, jer u slučajevima gdje je čuvanje tajne osobito važno javni bilježnik i ne svršava posao u kancelariji, već kod same stranke u njenoj poslovnici ili u njenome stanu.

Zašto sudovi tu dužnost čuvanja tajne, koja naravno i za njih važi, nemogu tako uspješno da vrše, objasniti će se kasnije kada bude riječ o eventualnom pretražanju notarskog djelokruga na sudove.

Dalje: za štete nanesene strankama u vršenju službene dužnosti javni bilježnik jamči cijelom svojom imovinom, napose pak kaucijom, koja za notare u sjedištima Apelacionih sudova, dakle u većim varošima gdje se ra- li često o velikim i krupnim poslovima, iznosi 50.000 (pedeset hiljada) dinara. U slučaju da kaucija bude upotrebljena, javni bilježnik ne može da vrši svoje zvanje sve dok je ponovo u propisanoj visini nije položio. Od kolikaje važnosti i koristi taj momenat za stranke ne treba ni spominjati. O tome zašto država za slučaj prenosa no-

tarskog djelokruga na sudove nesmiye i nemože taj od-
štetni riziko na sebe da preuzme — biti će kasnije go-
vora.

Povrh svega toga dolazi još i velika disciplinska od-
govornost javnih bilježnika, koja nema samo represivni
već u velikoj mjeri i preventivni karakter u odnosu na
interese stranaka: javni bilježnik odgovara disciplinski
već i onda »kada svojim ponašanjem i u privatnome ži-
votu vrijeđa čast i ugled svog staleža ili uzdrma povje-
renje koje javnobilježničko zvanje mora da ima.« (§ 169
Zak. o j. b.).

Korist koja od tako organizovanog notarijata i tako
vršene notarske službe izvire za pravni promet uopće, a
za pojedince napose, je očita. To svakodnevno iskustvo
obilno dokazuje: i baš u krajevima gdje postoji notarijat
koristi od njegove djelatnosti, a u krajevima gdje još nije
uveden štete od pomanjkanja te ustanove. Tu nema smi-
sla puno riječi gubiti. Licima koja nijesu pravnici, to je
nemoguće, ukoliko već ne znadu, ovdje dokazati. Pravni-
cima je svima to dobro poznato, ili bi im moralo biti po-
znato. Pravosudna bi uprava, napose na najvišem mje-
stu, trebala biti o tome tačno obavještena. Ukazati će se
samo na ovo: ostavinske rasprave, koje u krajevima gdje
nema notarijata godinama i godinama, uz velike dangube
i **velike troškove stranaka (mnogo veće nego li u kraje-
vima gdje ostavinske rasprave vode notari),** čekaju na
provedenje, u krajevima se gdje djeluju notari svršavaju
kako se samo može poželiti; legalizacije, koje u krajevi-
ma gdje nema notarijata čekaju danima i danima da se
svrše, u krajevima se gdje notarijat djeluje **smjesta** svršav-
aju.

Piskarači, čija je djelatnost dvama zakonskim propi-
sima u advokatskom i javnobilježničkom zakonu krivič-
nim djelom označena, cvjetaju u krajevima gdje nema
notarijata. **U područjima gdje postoji notarijat nije zem-
ljoradnik nikada bio izrabljivan kao ondje gdje notarijata
nema: u krajevima gdje notari djeluju zemljoradnik nije
ni znao za riječ »mjenica«, već je pismena za svoje oba-
veze izdavao preko javnog bilježnika, koji je i po namet-
nutoj mu dužnosti i po svojoj savjesti prije sastava pis-**

**mena znao da i protiv svog interesa stavku po stavku
ispita vjerovnikovu knjigu računa; gdje notarijata nema
mjenice su a š njima i najcrnije lihvarstvo cvjetali i upro-
pastili zemljoradnika. To je svakom puno dobro poznato!**

O svemu tome može svaki onaj koji se je iz krajeva
naše zemlje gdje nema notarijata preselio u krajeve gdje
on postoji, najbolje da priča. To ne važi samo za pravni-
ke već i za druga lica, od kojih javni bilježnici mogu čak
**i zahvalnice za njihov rad da pokažu, napose u ostavin-
skim raspravama.**

Notarska ustanova vrši svoju funkciju već hiljadu
godina na području bivše Dalmacije i već oko stotinu go-
dina u drugim krajevima naše zemlje, na opće zadovolj-
stvo naroda. Javni bilježnici, napose u nekim od tih kra-
jeva, uživaju kod svih staleža, osobito kod seljaka, izlo-
ženog svačijoj pohlepnosti, najviši ugled i poštovanje i
bezuvjetno povjerenje, kojim se nijedan drugi stalež ni
zvanje ne može da podiči. U nijednome kraju gdje djeluju
javni bilježnici nije nikad bilo žalbe na njih, izuzev, na-
ravno, sasma sporadične slučajeve, — i od nikoga uki-
danje te njihove ustanove nije traženo. **Pri tome treba
imati na umu, da saradnja javnih bilježnika nije prisilna
(osim u nekim, inače rijetkim, za stranke i sam javni po-
redak osobito važnim pravni mposlovima, koji su tačno
u zakonu naznačeni) i da prema tome strankama stoji
potpuno na volju hoće li se ili ne notarskom saradnjom
poslužiti, — i da je, uza sve to što prisile nema, notarijat
uspio da se kroz vijekove i vijekove održi.** Kolika je pak
važnost notarijata za naš saobraćaj sa onim zemljama
gdje notarijat postoji, ne treba ni jedne riječi izgubiti;
dovoljno će biti tek toliko da se kaže: da kapetan itali-
janske ili francuske lađe nije nikada pristao u nijednu
našu luku a da se nije iz ma kojeg razloga obratio notaru!

Svojom djelatnosti tako vršenom notarijat predstavl-
ja os pravnog života temelj njegov, a notari primjer re-
da, tačnosti, savjesnosti i zakonitosti, — oni su odlični
predstavnici državnog auktoriteta, i što je najvažnije, bez
ikakove prisile.

Uza sve poštovanje za uzvišeno i naporno sudijsko
zvanje, uza sve priznanje za plemenito, naporno i idealno

advokatsko zvanje, prijeko potrebnih, naravno, za vršenje pravosuđa, — treba našem narodu, kao i svakom drugom, poželiti što manje advokata i što manje sudija, a što veći broj javnih bilježnika, — a to iz istih razloga zbog kojih treba svakome poželiti i savjetovati da svoje zdravlje čuva preventivnim sredstvima, a ne da već na rušeno zdravlje liječi represivnim sredstvima koja su mnogo skuplja, mnogo bolnija i tako često potpuno bezuspješna.

Korisnost i važnost notarijata za državne i samoupravne prihode

Kako je već ranije kazano u ovoj Spomenici: javni bilježnici su cijelim nizom izričitih propisa zakona, i inače po svome svojstvu službenih lica, dužni da strogo vode računa o interesima državne i samoupravnih blagajna; čak su po nekim propisima skupa sa strankama solidarno obvezani na isplatu nedovoljno, nepropisno ili nepravovremeno plaćenih taksa. Ta njihova dužnost kod obavljanja verifikacija (na pr. raznih ovjeravanja i dizanja protesta mjenica i drugih papira) nema osobite važnosti, jedno zato što su takse, koje za te poslove treba platiti državi ili samoupravnim tijelima, malene, a drugo stoga što se pri naplati tih taksa neda sakriti prava vrijednost posla koja je mjerodavna i ukoliko je mjerodavna za naplatu takse.

Ali kod solenizacija, dakle kod sastavljanja ugovora, ta dužnost javnih bilježnika dobija upravo ogromnu važnost za državnu i samoupravne blagajne. Kako je svima poznato: kako Država tako više manje i sva samoupravna tijela za sve ugovore naplaćuju takse, čija se visina odmjeruje na podlozi vrijednosti ili kupoprodajne cijene ugovornog predmeta o kome se isprava sastavlja, i koja vrijednost moraju stranke baš u tu svrhu da u samoj ispravi navedu.

Nigdje na svijetu ljudi rado ne plaćaju ni poreze, ni takse, ni carine ni ma kakove druge dažbine, — ali što se u našoj zemlji u tome pravcu radi to prelazi doista sve granice. Pri tim se ugovorima, kad ih sastavljaju same stranke ili kad ih sastavljaju nadripišari ili kad ih svršavaju druga neslužbena lica, — kupoprodajna cijena odnosno vrijednost posla krije na po državnu i samoupravne blagajne ogromnu štetu. To se dešava i kod krupnih ugovora i drugih pravnih poslova i kod prenosa sitnih zemljoradničkih i drugih manjih imanja i stvari; ali dok

se kod zemljoradničkih i drugih manjih imanja radi u pravilu o vrlo maloj vrijednosti i dosljedno o malim taksama, i potom i o neznatnoj šteti za državnu i samoupravne blagajne, — dotle se kod krupnih poslova ta šteta penje na milijone i milijone godišnje. Tu ne pomažu ni dužnosti ni ovlasti ni sredstva, koja imaju i kojima raspolazu vlasti nadležne za odmjerjenje i naplatu odnosnih taksa: — jedno jer su te vlasti preopterećene drugim poslovima ne manje važnim; onda zato, jer se taj posao kao i svaki drugi posao vrši više manje brokratski; i konačno zato, jer organi tih vlasti nijesu **lično materijalno interesirani** u svakom takovom slučaju. Tim se naravno nikako ne misli omalovažavati, još manje vrijeđati organe tih vlasti, koji svoju tešku i punu odgovornosti službu vrše sa velikim samoprijedorom, — ne, tim se misli jedino ukazati na ustanovu takozvanih podkazivača, koji za prijavljene slučajeve nedovoljno, lažno naznačeni vrijednosti i naplaćenih taksa primaju, po odredbama nekih finansijskih zakona, nagradu od države!

Javni bilježnik kod sastavljanja ugovora imade suprotno nadripisarima i drugim neslužbenim licima nesamo moralnu dužnost, osobito pojačanu njegovim službenim karakterom, da štiti interese države i samoupravnih tijela, — već po svojoj konsultativnoj dužnosti, o kojoj je ranije bilo opširno riječi, dužnost i spram samih stranaka da ih upozori na eventualne teške posljedice zatajivanja vrijednosti, da ih uputi do potrebe i u moralnu stranu takovog postupanja, — **i konačno, što je možda najvažnije, javni bilježnik je lično materijalno interesiran u tome da svima sredstvima spriječi to zatajivanje vrijednosti, jer njegove pristojbine (nagrade) ovise uvijek, isto tako kao i državne i samoupravne takse, baš o toj vrijednosti: čim veća vrijednost tim veća taksa i tim veća i zarada javnog bilježnika. Tako, naime, javnobilježnička tarifa propisuje.** Štaviše ta tarifa određuje da će se nagrada javnog bilježnika već izračunata moći, ako se kod odmjeravanja državnih taksa uzme kao osnova druga vrijednost, prema toj tako utvrđenoj vrijednosti povisiti (§ 20 Javnobilježničke tarife). To nije posve ukusan propis, ali može da bude vrlo koristan za državnu blagajnu!

Što je kazano za ugovore važi i za provadanje ostavinskih rasprava i drugih vanparničnih radnja, koje se mogu povjeriti javnim bilježnicima, — ali osobito za ostavinske rasprave. Javni bilježnik je dužan i **lično materijalno interesiran** da tačno sastavi popis ostavine, jer i tu njegove pristojbine kao i takse državne i samoupravne ovise od vrijednosti ostavine. Pri tome treba imati na umu, da ni kod ostavinskih popisa ni kod drugih vanparničnih radnja sam javni bilježnik ne vrši procjenu, već zakleti sudbeni vještaci, i da je prema tome isključeno, da bi javni bilježnik mogao da u naznačivanju vrijednosti ostavine ili drugih stvari, koje su predmet njegove službene radnje, na svoju ličnu korist a na štetu stranaka pretjera. Pri tome treba nadalje imati u vidu i to, da je ogromna većina napose zemljoradničkih ostavina do vrijednosti od dinara 100.000.— oslobođena plaćanja makovih taksa, — i da zato zatajivanje prave vrijednosti ostavina ili prikriivanje pojedinih njenih sastavnih dijelova ide, kada ostavinske rasprave same stranke provodaju (kako to u nekim slučajevima mogu) ili kada se birokratski provode, samo u korist imućnijih slojeva pučanstva. Tako javni bilježnici tim svojim djelovanjem postaju besplatni pomoćni organi poreskih vlasti, i vrše funkciju čija korisnost nije nikako dovoljno cijenjena. Uvađanjem notarske prisile, to jest primoravanjem stranaka da sve ugovore i druge pravne poslove, za koje se državi i samoupravnim tijelima prema vrijednosti predmeta takse plaćaju, svršavaju kod javnih bilježnika, kako je to slučaj u drugim državama, jedini je način i jedino uspješno sredstvo da se tim štetama stane na put, — i nesamo to, već da se građane nauči redu, poštivanju zakona i vršenju dužnosti prema državi. Tim će se nadalje izbjeći i jedna vrlo nezgodna pojava, a to je pretraživanje seljačkih škrinja — da bi se u njima našli netaksirani ugovori!

Notarska se ustanova nesmije dokinuti i njen krug rada na druga lica ili na sudove prenijeti, već naprotiv na cijelu državu što prije proširiti i unaprediti

Eto, tako organizovani notarijat, koji tako blagotvornu ulogu vrši u pravosuđu, to je ta ozloglašena, »pljačkaška« i »feudalna ustanova«, koju se misli dokinuti, — i to zato što **»kada se pravda dijeli, to dijeljenje ne može biti ni sporo ni komplicirano ni vezano za velike izdatke onih, koji pravdu i pravilnu primjenu zakona traže.«**

Pri tome se vjerojatno ne misli i na dokidanje notarskog djelokruga, ukoliko se on sastoji u sastavljanju javnih isprava o pravnim poslovima, izjavama i činjenicama, na kojima se zasnivaju prava, — dakle ne misli na to da se oduzme mogućnost narodu i privredi da svoje pravne poslove dade sastavljati **u formi javne isprave a od pravu vještoga lica.** Jedino što se želi i traži to je, da »pravda« (dakle i krivična i parbena i vanparbena — notarska pravda) ne bude ni spora ni komplicirana ni vezana za velike izdatke onih, koji pravdu traže. Da bi se te tri svrhe postigle za »notarsku pravdu«, misli se na dokidanje notarijata i na prenašanje njegova djelokruga na druga lica ili nadležstva.

Pri tome je očito da se notarski krug rada ne misli prepustiti nadriparisarima: ta, njihova je djelatnost, dvama propisima sadržanim u zakonu o advokatima i u zakonu o javnim bilježnicima, krivičnim djelom označena!

Jednako se ne misli i ne može da misli ni na to, da se notarski djelokrug prenese na advokate, jer protiv toga govori mnogo razloga historijskog, praktičnog i načelnog karaktera.

Historija je notare odijelila od advokata još davno. U starome Rimu su tabeljoni sasma nešto drugo nego li

advokati. Car Maksimilijan, kako je u historijskome prikazu navedeno, zabranio je notarima da se bave advokatskim poslovima, dakle zastupanjem stranaka u parbenom i krivičnom postupku. Svi su zakonodavci civilizovanih država svijeta tu historijsku činjenicu prihvatili i uzakonili. I naš je zakonodavac jednako postupio: on je zabranio advokatima da budu i notari, i notarima da budu i advokati. Advokat je dužan po propisima § 21 Zakona o advokatima, da »prava **svoje** stranke brani **protiv** svakoga revnosno, vjerno i savjesno«. Radeći **to i tako**, advokat stiče navike, mentalni habitus i način ophođenja sa strankama, koji su, izuzevši revnost, vjernost i savjesnost, **u bitnoj oprečnosti** sa onim **što i kako** radi javni bilježnik. Advokat koji bi sastavio za stranku kakovu ispravu o pravnom poslu, izjavi i činjenici, na kojima se zasnivaju prava, nebi mogao i nebi smio da u sporovima rastalim iz te isprave zastupa stranke, jer bi vrlo lako, i sigurno štaviše, došao u sukob i sa svojom savješću i sa interesima svoje stranke. Zato javnim bilježnicima, koji djeluju u mjestima gdje ne postoje dva advokata (§ 3 Zb.) i kojima je zato **iznimno** dozvoljeno da se bave i advokatskim poslovima u interesu samog naroda i pravilnog vršenja pravosuđa u tome srezu, **izričito** u § 4 Zb. zabranjeno je da stranke zastupaju u postupku (dakle ne samo u parnicama već u svim postupcima), u kojem se u cjelini ili djelomice pobija isprava, pravni posao ili druga radnja, kod koje su sudjelovali ili kao javni bilježnici ili kao sudski povjerenici.

Ali ne samo sa svojom savješću, i napose sa svojom stručnom savješću i sa svojom ličnom i stručnom reputacijom, već i sa svojim materijalnim interesima advokat, radeći javnobilježničke poslove, može da dođe u sukob: advokatu se naime mnogo bolje isplati da vodi parnicu nego li da jasnom, dobro utvrđenom ispravom od njega sastavljenom onemogući svaki spor. Zato je u prvome redu već car Maksimilijan zabranio notarima da se bave advokaturom!

U uvodu obrazloženja projekta zakona o javnim bilježnicima kazano je u tome pravcu ovo: »Protiv vršenja tih poslova od strane advokata (spajanje advokature i

javnog bilježništva) govore principijelni razlozi, jer su advokati po svome pozivu samo zastupnici **pojedinih** stranaka, a sama priroda naprijed navedenih poslova (javno-bilježničkih poslova) neminovno zahtjeva da ih vrše lica koja se što manje, a po mogućnosti nikako ne bave zastupanjem interesa **pojedinaца**. Iz ovih razloga u gotovo svim evropskim državama postoji institucija javnih bilježnika kao posebnih od države postavljenih lica javnog povjerenja, čiji se djelokrug sastoji isključivo u obavljanju naprijed navedenih radnja, a spajanje javnog bilježništva i advokature se postepeno napušta i u onim državama koje to spajanje još dozvoljavaju.

Ali sve to što se je navelo protiv prenošenja notarskog djelokruga na advokate nije možda ni trebalo kazati, — dovoljno je bilo podvući, da se eventualnim prenošenjem na advokate nemože da postigne ono najbitnije i najvažnije, a to je: da vršenje »pravde notarske« ne bude vezano na velike izdatke onih, koji tu pravdu traže, — jer advokate, kako je svakome dobro poznato, stranke same nagrađuju isto kao i javne bilježnike, po danas postojećim tarifama čak mnogo više! Predpostavljati da će se prenošenjem notarskog djelokruga na advokate ostvariti barem ne sporo i ne komplicirano vršenje toga djelokruga, je apsurdno, jer tko zna u čemu su koristi od podjele rada i specijaliziranja, taj to nemože pretpostaviti.

Dakle, ni na advokate se nikako ne misli prenijeti notarski djelokrug.

Preostaju još jedino sudije, kojima bi se taj posao mogao povjeriti, da bi se on mogao ne sporo, ne komplicirano i bez velikih izdataka za stranke vršiti. Hoće li se i može li se ta svrha prenašanjem na sudove postići?

Ne, i to sasvim sigurno ne! Smije li se to na sudove prenijeti u svrhu da to badava ili uz minimalne pristojbine (takse) rade? Opet ne! Na potvrdu tih niječnih odgovora govore opet i historijski i načelni (napose državno-financijski) i praktični, i još k tome i socijalni razlozi. Da ih navedemo.

Kada su ljudi još davno uočili i shvatili koristi od preventivne zaštite prava, napose one koja tvori notarski

djelokrug, oni se za posvršavanje tog posla nijesu obraćali sudijama, jer je po njihovome posve ispravnome i tačnome mišljenju sudiji bila zadaća **da sudi**, a ne da sastavlja isprave. Naš seljak u krajevima gdje uz sudije i advokate postoje i javni bilježnici, ma da nije pročitao nikad ni zakon o sudijama ni onaj o advokatima ni onaj o javnim bilježnicima, isto tako misli i radi. Bistri seljak dalmatinske Zagore, kolikogod bio neuk, tačno luči parbenu od vanparbene djelatnosti sudija, i on zato lica koja vrše krivičnu i parbenu pravdu naziva sudijama, a ona, koja vrše vanparbenu sudbenost naziva »agjuntima (pristavima) od sirota«, od sirota zato, jer se ponajviše bave poslovima starateljstva nad sirotama, pod kojim izrazom seljak ne podrazumjeva samo maloljetnu djecu bez oca, već sva ona lica koja iz ma kojeg razloga trebaju sudij-sku skrb. Naš seljak znade posve tačno za koje se poslove imade da obrati advokatu, za koje sudiji a za koje javnom bilježniku. Tako su i stari Rimljani to lučili: njima su magistrati (ili kako su se sudije već zvale) sudili, a tabeljoni isprave sastavljali. Tako se je kroz vijekove mislilo i radilo. Iznimke u tome mogu samo da potvrde pravilo, napose kada se zna, da su svi pokušaji tokom historije, da se notarska djelatnost dade u nadležnost sudova, propali. Svi su zakonodavci civilizovanih država svijeta sa vrlo rijetkim iznimkama taj historijski fakat prihvatili; moderno zakonodavstvo, ukoliko već nije izvršilo potpuno odvajanje sudstva od notarijata, tome pomalo pristupa. Kaka je u historijskome prikazu navedeno: Francuska je to prva i najradikalnije sprovela. Opirati se tome historijskome faktu i primjeru drugih civilizovanih država svijeta, znači u najmanju ruku, da se izreci da je historija učiteljica života ne pridaje važnosti i ne priznaje tačnost. Protiv prenošenja notarskog djelokruga na sudove govore nadalje i mnogi načelni razlozi.

Tim prenošenjem na sudove imalo bi se u prvome redu postići to da se strankama poslovi iz tog djelokruga obavljaju ili badava ili uz posve minimalne takse (pristojbine). Ali taj teret država na sebe nesmiye da preuzme, jer notarski djelokrug ne spada nikako među zadaće koje je država na teret zajednice uzela na sebe na

socijalnome, ekonomskome i pravnome polju. Država je, istina, dužna da pruži svojim građanima nesamo mogućnost represivne već i preventivne zaštite prava. Međutim, dok je država dužna da preuzme na svoj teret, dakle na teret zajednice, represivnu zaštitu privatnih prava, dakle parbenu pravdu, radi toga što je ona jedina u stanju da zbog svojih svestvlasti tu pravdu vrši, i radi toga što su tu u pitanju interesi javnog poretka (što ona međutim isto ne radi, jer se u parbenome postupku naplaćuju i još kako velike takse), — dotle se država kod pružanja preventivne pravde (u koju spada, kako je više puta u ovoj Spomenici naglašeno, i notarski djelokrug) mora da ograniči na to da preuzme na svoj teret preventivne mjere za zaštitu samo onih privatnih prava građana čije je ne-oštećeno postojanje od osobite važnosti za javni poredak, i potom za interese zajednice. Država je samo dužna da za tu preventivnu zaštitu privatnih prava svojih građana stvori, nadzire i unapređuje do potrebe u tu svrhu potrebne ustanove, dakle i notarsku ustanovu; ali njena dužnost ne može da bude, da na teret zajednice snosi troškove za vršenje funkcije te ustanove, **koja ide jedino i isključivo u korist pojedinaca a ne u korist zajednice. Radi se tu o poslovima, pravima i interesima pojedinaca, pak su stoga pojedinci dužni, i samo oni isključivo dužni da i troškove oko toga snose.** Snoseći i same troškove za nadzor te ustanove, država preuzima na sebe jedan teret koji možda nebi smjela da preuzme.

Svaka se je mudra državna politika oduvijek starala, pak se i danas, **u prvome redu**, stara, da građanima što je moguće manje tereta nameće i da ih od postojećih u što je moguće većoj mjeri rastereti. To je osnovna mudrost. Kada se je usprkos tome kroz vijekove prepustilo samim građanima da usluge dobivene od javnih bilježnika sami nagrađuju, to se u toj historijskoj činjenici mora da vidi najjači i najubjedljiviji dokaz da se je oduvijek to smatralo korisnim ne za javne bilježnike već za sam narod koji njihove usluge treba i traži. **Sovjetska Rusija**, koja je obračunala sa svim historijskim ustanovama, bila je uvađanjem t. zv. nove ekonomske politike (Nep-a) primorana iskustvom da godine 1922 vrati u život notarsku

ustanovu, i to kao slobodno zvanje, čije usluge treba same stranke da nagrađuju. Dakle i **Sovjetska Rusija**.

Taj državnofinansijski razlog, koji treba da se uvijek uvažava i u prilikama finansijskim mnogo povoljnijim za državu nego li su današnje, postaje danas od osobite i presudne važnosti kod riješavanja pitanja o kome je riječ, i dovoljan je sam po sebi da odvrati svakoga od provedenja zamisli da se notarijat dokine. Prenošnje, naime, notarske djelatnosti na sudove izaziva nužno i potrebu velikog povećanja sudskog osoblja, koliko sudija toliko i sudskih pisarničkih namještenika, i dosljedno tome jedno jako opterećenje državnog budžeta u doba kada se taj budžet na sve strane i posve opravdano kreše. Računa se da danas imade oko 350 javnih bilježnika i oko 700 njihovih namještenika. Predpostavljajući da će se broj poslova, koji spadaju u notarski djelokrug, prenošenjem na sudove koji bi ih badava ili uz sasna minimalne takse (pristojbine) trebali da vrše (jer samo u takovome slučaju imade barem nekog smisla provedenje te zamisli), predpostavljajući, dakle, da će se broj tih poslova povećati, treba predpostaviti i to, da će se broj sudija i pisarničkih namještenika barem za dvostruko od broja danas postojećih javnih bilježnika morati da uveća. Finansijski efekat toga bio bi najmanje 100.000.000 dinara. Tome treba pridodati i mirovine koje bi se iz godine na godinu gomilale, i još gubitak svih dažbina koje su notari i njihovi namještenici u ma kome obliku plaćali dosad državi i samoupravnim tijelima, a to iznosi svega godišnje oko 20 miliona dinara!

Tim tako krupnim iznosima mogli bi se eventualno dodati i odštetni zahtjevi bilježnika za izgubljenu službu, — jer nastaje pitanje da li se mogu javni bilježnici bez ikakove odštete sa svojih služba maknuti.

Uz taj razlog državnofinansijskog karaktera, stalnog i aktuelnog, i drugi načelni razlozi govore protiv prenošenja notarskog djelokruga na sudove.

Parbena sudbenost je u svojoj biti i po svome postupku posve različita od vanparbene: dok prva mora da se pridržuje vlašću snabdjevenim organima države, druga, da bi se mogla vršiti, ne treba nikakove vlasti; kod prve se

uz zaštitu privatnih prava pojedinaca štite ujedno i interes: javnog poredka, kod druge su u pitanju samo i isključivo, skoro, privatna prava građana. Mora da je svakome jasno da sudija, koji vrši i u prvome je redu zvan da vrši parbenu sudbenost, stiče vršeći tu djelatnost navike, mentalni habitus i način ophođenja sa strankama posve drukčije od navika, mentalnog habitus-a i načina ophođenja sa strankama notara, koji vrši vanparbenu sudbenost, napose onu, koja se sastoji u sastavljanju isprava. Notarskoj je djelatnosti na kraju krajeva svrha da onemoguć: u što većoj mjeri parnice, dakle intervenciju sudije; prema tome ona ide u svojem krajnjem cilju za tim da, ukoliko bi i kada bi bilo moguće, učini posve nepotrebnom sudijsku funkciju. Prema tome su te dvije sudbenosti, parbena i vanparbena, nešto posve drugo; i ako se i kod iste djelatnosti traže podjela rada i specijaliziranje, zbog prednosti koje one donose, — onda to treba da vrijedi u još većoj mjeri i kod određivanja tko će da vrši parbenu, a tko vanparbenu djelatnost.

To su razlozi sasama načelne, a nesamo možda praktične prirode.

Sudija koji sastavlja ispravu o pravnome poslu, isključen je od toga da o valjanosti te isprave i u njoj sadržanog posla presuđuje. Nesamo taj sudija, već bi i svaki drugi sudija (jer drug prvog i jer mu je stalo do toga da čuva ugled suda) trebao da bude isključen od suđenja po takovom sporu. Što se to ne čini, ne znači da se nebi moralo činiti. Presuđivanje o takovom jednome sporu dovelo bi u pitanje nepristranost nesamo sudije, koji je ispravu sastavio, i sudije koji kod istog suda ima da presuđuje taj spor, već i nepristranost ma koga i ma kako udaljenog sudije. **A nepristranost sudija je osnov cijeloga sudovanja i zbog toga ga treba ljubomorno i uvijek čuvati, kako se to i radi.** To nije samo praktičan već posve načelan razlog zbog kojega se sudovima notarski djelokrug nemože i nesmije da daje u nadležnost. Baš taj razlog je u prvome redu naveo zakonodavca, da u bivšoj Austriji donese Notarski red od god. 1850, kako se to vidi iz obrazloženja ondašnjeg Ministra pravde koje je pri dnu historijskog prikaza doneseno. Dr. Ott, profesor praškog

sveučilišta u svome ranije u ovoj Spomenici citiranome djelu kaže u vezi s tim ovo: »Oduzimanje sudovima samostalno potvrđujuće djelatnosti sredstvom verifikacije i solenizacije je **načelno** opravdano i treba odobriti, zato što kod verifikacija i solenizacija djelujuće službeno lice ne nastupa kao kod drugih vanparbena radnja kao samostalno zapovjedajuća i riješavajuća vlast, već kao oruđe, koje imade da tačno uoči i shvati i ispravno utvrdi pravnorelevantne događaje prometnog života ili da oblikuje formalno ispravnu i punodjествujuću izjavu volje kod pravnih poslova. Auktoritet suda trpi, kad moraju da nastupe zamjene i delegiranja zato, što sud imade da riješava u parnicama, u kojima je kao dokazno sredstvo pripuštena javna isprava sastavljena od sudijskog osoblja tog suda, i protivnik iznosi protudokaze po sudu izvršenoj verifikaciji ili prigovore protiv valjanosti pravnoga posla, o kome je sud sam vršeći solenizatorsku djelatnost ispravu sastavio.«

Osim tih načelnih razloga govore protiv gornje namjere i mnogi praktični razlozi.

Konsultativna dužnost nametnuta notarima propisima §§ 37, 56, 57 Zb. pri vršenju solenizacija, o kojoj je ranije bilo govora, i za koju se je kazalo i dokazalo da je bitna u notarskoj funkciji, — je posve tuda sudijama, napose onda kada se ta dužnost po samoj prirodi javnobilježničkog poslovanja mora nužno da protegne daleko preko granica određenih gornjim propisima. Može se, istina, zamisliti da bi se i sudijama pri vršenju solenizacija ta konsultativna dužnost mogla nametnuti, — ali ništa ne koristi nešto propisati kada inače po samoj prirodi stvari nema preduslova da se to kako treba vrši. Što koristi strankama propis o toj konsultativnoj dužnosti; one bi više volile da ga nema a da se ta dužnost vrši, nego li obratno. A sudijama je ta konsultativna djelatnost posve tuda. Sudija preopterećen poslovima svoje parbene i krivične djelatnosti nema ni vremena ni mentalni habitus ni iskustvo životno i poslovno u tu svrhu potrebno. Konsultativna djelatnost treba da je potpuna t. j. onakova kako je opisana ranije kada je bilo riječi o koristi notarijata za pravni život, — **i traži čitavog čovjeka.** Sudija iz gornjih razlo-

ga to nemože da pruži strankama, koje to baš u prvom redu traže i trebaju. Sudije imaju, naravno, potrebno poznavanje prava za vršenje te konsultativne dužnosti, ali poznavanje prava nije nikako dovoljno. Treba osim toga za to posebna vještina, koja se može steći samo dugom praksom u toj posebnoj djelatnosti. Treba nadalje što veće i dublje poznavanje posebnih prilika i mentaliteta ljudi one sredine u kojoj se djeluje, a to poznavanje rijetko imaju sudije sreskih sudova, na koje bi se baš notarski djelokrug imao da prenese, — a to, osim iz drugih, još i s razloga što često mijenjaju svoja sjedišta, dok notar, u pravilu, proboravi kroz cijelu svoju karijeru u istome mjestu. S tih razloga notar ima da sudiji posve prirodno fali i poznavanje prilika i odnosa pojedinih familija i pojedinaca, što je od osobito krupne važnosti za valjano posvršavanje većine javnobilježničkih poslova. Sudijama, osim toga, fali u tu svrhu prijeko potrebno poznavanje poslovnog života, a to zbog osobitog njihovog položaja stalno plaćenih lica, zbog koga im interesovanje za poslovni život nedostaje. Svakodnevno iskustvo pokazuje obilno koliko je ta konsultativna dužnost tuđa sudijama i onda kada nije u vezi sa solenizacijama: davanje pravnih savjeta na takozvanim pomirbenim ročištima, koja se drže jedan put sedmično kod sudova, vrlo šteti ugledu sudija koji te savjete, bez dubljeg ispitivanja činjeničnog stanja stvari i onako s nogu, nemogu valjano davati. Ti savjeti su u pravilu u punoj protivnosti sa savjetima i pravnim aputama, koje daju javni bilježnici i advokati strankama po predhodnom tačnom i iscrpnom obavještenju o svemu što je, kako u pravnom tako i u meritornom pogledu, potrebno doznati da bi se pravni savjet mogao valjano dati.

Konsultativna djelatnost tako bitna u notarskoj službi traži, kako je već kazano i istaknuto, čitavog čovjeka, a da se to uzmogne postići neophodno je nužno da lice, koje to vrši bude **lično materijalno interesirano** baš u konkretnome poslu. Sudije su međutim stalno plaćeni državni službenici. **To se isticanje pomanjkanja ličnog materijalnog interesa na obavljanju konkretnog notarskog posla, nesmiye smatrati neukusnim još manje uvredljivim za su-**

cije; to se ističe zato, jer je to najjači razlog zbog koga se sudovima ni uopće stalno plaćenim licima nije u toku historije nikada dao u nadležnost notarski djelokrug, ili barem ne s uspjehom.

Notar je dužan, po izričitom slovu zakona, da vrši svoju službu u svako doba dana i noći, i za svoje usluge biva od samih stranaka nagrađen. Prema tome je javni bilježnik **lično materijalno interesiran** na što je moguće bržem i ekspeditivnijem obavljanju poslova. Kod današnje epče, skoro morbozne, inače prijeko potrebne užurbanosti u poslovanju, napose u privrednom životu, brzina i ekspeditivnost notarskog poslovanja su od eminentne važnosti i koristi, — a tu brzinu i ekspeditivnost sudovi ne mogu da pruže, nesamo radi ograničenog broja uredovnih sati, već i zato što bi sam ugled sudija i suda time došao u pitanje, — i dalje opet zato što sudije nijesu **lično materijalno interesirani** na takovoj brzini i ekspeditivnosti. Strankama nije ni najviše ni još manje isključivo stalo do toga da im posao bude besplatno obavljen; one traže u mnogo većoj mjeri da im se posao obavi **što bolje, što prije i sa što je moguće više shvaćanja i zauzimanja za njihova prava i interese, a bez poteškoća, odugovlačenja, odgađanja i intervencija, što se sve dešava kada se to birokratski obavlja.** To svakodnevno iskustvo dokazuje: sudovi u bivšoj Dalamciji i u drugim krajevima gdje postoji notarijat imaju ovlast i dužnost da na zahtjev stranaka primaju usmena i pismena očitovanja posljednje volje, i to besplatno, a uz naplatu takse koja je svakako daleko manja od za takove poslove određene pristojbine javnih bilježnika, — ali uza sve to se ni najsiromašniji seljak za posvršavanje tih poslova ne obraća sudovima, čak ni onda kada se radi isključivo o primanju pismenog očitovanja posljednje volje; sreski sudovi u Zagrebu, kao i drugovdje, imaju ovlast i dužnost da na zahtjev stranku ovjeravaju potpise, i to badava, — ali, ma da to sudovi u Zagrebu badava rade, u g. 1934 javni su bilježnici u Zagrebu obavili uz naplatu oko 30.000 ovjera ovjeravajućih potpisa, a sudovi samo oko 1500. Takovim bi se primjerima moglo i nastaviti, ali nije vjerojatno potrebno.

Prenošenjem notarskog djelokruga na sudove povrijedila bi se čisto lična sfera pojedinaca, u koju se nesmije dirati, i potom u njihovo pravo da obavljanje notarskih poslova, koje samo te pojedince isključivo interesuje, povjere onome licu koje će im po njihovom rasuđivanju najbrže i najbolje stvar urediti. To je jedno sveto pravo stranaka u koje država nesmije da dira, ako se tačno shvati njena zadaća. To država nesmije da radi i zato, jer bi tako na sebe preuzela jednu neriješivu zadaću i građane u njihovoj djelatnosti potpuno paralizirala. **Pri tome treba imati uvijek na umu, što je već jedanput u ovoj Spomenici kazano, da saradnja javnih bilježnika nije prisilna (osim u nekim, inače rijetkim, za stranke i za javni poredak osobito važnim pravnim poslovima, koji su tačno u zakonu naznačeni) — i da prema tome strankama stoji potpuno na volju hoće li se ili ne notarskom saradnjom poslužiti.**

To što je kazano za konsultativnu dužnost i za dužnost stalne pripravnosti u vršenju notarskog djelokruga, to važi i za dužnost čuvanja tajne, koja je od vrlo velike važnosti u notarskome poslovanju i traži neograničeno povjerenje stranaka u javnog bilježnika. Povjerenje u tome pravcu sudovi međutim nemogu da steku, jer su **nadleštva a ne lica**, a u nadleštvo se jedno o povjerenju u tome smislu ne može da govori, jer je — bezlično. Kod sudova, kao i kod drugih nadleštava, radi u pravilu veći broj lica koja stranke obično ni ne poznaju, i prema tome nemogu prema njima imati ni povjerenja u tom pravcu, — a tim su licima, napose kod sudova, već radi čestog prelaženja iz jednog pisarničkog odjeljenja u drugo, lako dostupni svi spisi. Kako je to posve drukčije kod javnog bilježnika i kako o tom čuvanju tajne službene u najvećoj mjeri ovisi prosperitet javnog bilježnika, bilo je riječi ranije. I u ovom pogledu važi ono što je kazano za druge dužnosti notara, naime da su oni **lično materijalno zainteresirani** na što je moguće strožem održavanju tajne.

Podjela rada i specijaliziranje i prednosti njihove, koje su gore više navedene kao načelan razlog protiv prenošenja notarskog djelokruga na sudove, imade svoje duboko značenje nesamo u pravcu što boljeg, ekspeditiv-

nijeg i tačnijeg rada, već i u socijalnome pravcu, napose danas kada toliki broj intelektualnih proletera, među kojima imade najviše pravnika, čeka godinama i godinama na uposlenje.

Tim razlozima treba dodati i ove vrlo važne.

U krajevima gdje javno bilježništvo postoji, građanstvo će se vrlo teško priviknuti na to da ide na sud da sastavlja ugovore itd. Nesamo priprosti ljudi već i obrazovani imadu neki prirodni strah od sudova. U nekim krajevima naše zemlje, napose u Dalmaciji, osobito žene smatraju sramotom kad moraju na sud, sporedno zbog kakovog posla. Tom osjećaju one daju punog izraza i pred samim sudijom. To može da bude čak i za osudu, ali je posve shvatljivo: po mišljenju naroda tih krajeva na sud idu ljudi nepošteni i poročni, koji nijesu znali ni htjeli da na lijepi **kršćanski** način riješe prijateljski van suda svoje sporove, i oni koji su sa krivičnim zakonikom došli u sukob, i potom nijesu dobri i čestiti ljudi. Sve to može da izgleda i jeste naivno i čak i dokaz neukosti, ali, opetuje se, tako je; a kad je tako onda o tome treba voditi mnogo računa, nesamo zato da se narod ne uznemiruje i ne sili da postupa i radi kako mu nije po volji, već i zato što će se stranke tako prisiliti da se za sastav isprava o pravnim poslovima obraćaju svima i svakome, napose nadriparima, a ne onome koji će u tu svrhu biti od zakona određen. Na potvrdu goreiznesenih razloga zbog kojih se djelokrug notara nemože i nesmije da prenese na sudove, navesti će se i mišljenje komisije za izradu projekta zakona o javnim bilježnicima, u kojoj su saradivali nesamo javni bilježnici već i profesori univerziteta, advokati, i sudije i bivši ministri, — a glasi: »Međutim ti poslovi (javnobilježnički poslovi) su vrlo raznovrsni i većinom se mogu vršiti samo zvan sudske zgrade. Sve te radnje su u većini hitnog karaktera, koje često treba momentano izvršiti. S obzirom na veliki djelokrug sudova u građanskim parnicama i krivičnim stvarima, sudovima je **nesamo moguće** da te poslove svršavaju onako brzo kako priroda tih poslova iziskuje, osim toga, izvršivanja ovakovih radnja moraju sudove ometati u njihovom redovnom djelokrugu. **Izvršivanje ovakovih radnja od strane sudo-**

va, gdje to postoji, ide na štetu i pojedinaca i pravosuđa.

Dakle protiv davanja naprijed navedenih poslova (javnobilježničkih poslova) u djelokrug sudova govore vrlo važni praktični razlozi.

Kao jedini razlog za to da se naprijed navedeni poslovi predadu u djelokrug redovnih sudova **moglo bi se** navesti samo to, što ove poslove sudovi vrše samo uz naplatu takse po Zakonu o taksama, a ne naplaćuju nikakovu nagradu za rad, dok javni bilježnici za naprijed navedeni rad naplaćuju u zakonu propisane nagrade. Taj razlog je istinit, ali **od relativno male važnosti kada se uporedi sa napred navedenim praktičnim razlozima** za uvođenje institucije javnih bilježnika. Kada se još uvaži i to da su nagrade javnih bilježnika tačno propisane u zakonu i u tarifi, koja se izdaje na temelju zakona, i kada se uvaži da u svakom sporu zbog nagrade između stranke i javnog bilježnika redovni sud konačno odlučuje o visini nagrade, i da javni bilježnici mnoge ostavinske postupke moraju besplatno voditi, onda se taj razlog protiv institucije javnih bilježnika mora odbaciti kao neodlučan.

Prenošenjem se, dakle, notarskog djelokruga sa notarske ustanove na sudove ili na advokate nemože da postigne **ne sporo, ne komplicirano i ne vezano za velike izdatke stranaka dijeljenje »notarske pravde«**. Štaviše, ako se to provede, postići će se to da će i dijeljenje parbene pravde postati još sporije, još komplikovanije i vezano na još veće izdatke stranaka nego li je to danas slučaj, ako ništa drugo a to zato, što će stranke doći u ruke nadripisarijama, čije će isprave, jer nejasno, nevaljano i nepošteno i nesavjesno rađene, izazivati parnice među strankama i prema tome i dosljedno tome, usporenje, komplikovanje i poskupljenje parbene pravde, — a zbog lažnih svjedoka, lažnih isprava i krivokletstava stranaka, i usporenje i komplikovanje i poskupljenje na teret države i krivične sudbenosti! Rasterećenje sudova, uvijek isticano kao jedan od važnih razloga za ustrojavanje notarske ustanove i u mnogo povoljnijim finansijskim prilikama države, trebalo bi napose danas da bude i još kako mjerodavno za odlučivanje po pitanju koje se danas postavlja. U doba kada se, zbog finansijskih razloga i zbog potreba privred-

nog života, ustanovljavanjem izabranih sudova ide za što je moguće većim rasterećenjem sudova i u vršenju parbene pravde, — pomišljati na to, da se na sudove prenesu poslovi koji nikako ne spadaju u njihov djelokrug, izgleda, doista, čudno.

Ukidanjem se javnog bilježništva neće i nemože da postigne nikakova ili posve malena korist od uvađanja zemljišničkih knjiga i od uvađanja vanparničnog postupnika, kojim su agende sudova uveliko proširene, i koje se bez predviđene i propisane saradnje javnih bilježnika nemogu uspješno vršiti.

Odvajanje notarijata od sudstva izvršio je sam život i njegove potrebe; to nije uslijedilo po zamisli nikakovog pravnikar, i još manje po čefu kakovog Ministra pravde. Život ne treba siliti, već ga treba pustiti da radi svoje kada to dobro radi, kako je to pokazao u slučaju notarijata.

Dr. Schuster-Bonnot, vrlo poznati i uvaženi procesualista, kaže u predgovoru 4 izdanja svog Sistema građanskog parbenog postupnika: **»Izricanje pravde ima da bude i da ostane jedino područje sudijske djelatnosti. Svako zastranjivanje i zadiranje u tuđa područja dolazi samo na štetu toj sudijskoj djelatnosti.«**

Još jedanput treba istaknuti, da su se za održanje notarsk ustanove i njeno proširenje na sve krajeve naše zemlje izjasnili u svoje doba: **svi** viši sudovi naše zemlje, Kongres pravnikar, **sve** privredne ustanove, i **sve advokatske komore**.

Zato se notarska ustanova nesmije dokidati; njeno dokidanje značilo bi grdnu štetu nesamo za pravni život u zemlji, već i za naše privredne veze sa inostranstvom i za naš prestiž u tuđini. Ustanovu notarsku treba, kako to zakon o javnim bilježnicima predviđa, što prije na cijelu zemlju proširiti i unaprediti, — napose tako da se tačno i konačno odijeli djelokrug javnih bilježnikar od onog sudija i advokatar, kako bi ta tri neophodno potrebna faktora za vršenje pravosuđa mogla što bolje, što pravilnije i što korisnije za narod svoju funkciju vršiti. To imperativno traže najveće potrebe naroda i njegovog pravnog života.

Privredna kriza, koja hara u drugim državama svijeta jače nego li kod nas, nije nigdje izazvala pomisao na ukidanje notarske ustanove. Ona ne treba ni kod nas da ju izaziva, napose kada se zna da je Kraljevska Vlada već poduzela uspješne mjere za saniranje te krize i u svome programu imade na prvome mjestu baš konačno njeuno riješenje, — koliko je to uopće u ljudskoj moći i koliko to samo od nas zavisi. Ako je istina da je današnja kriza u stvari kriza povjerenja, onda je notarijat danas više nego li ikada potreban, jer on donosi svojim blagotvornim djelovanjem red i sigurnost u pravnim odnosima, a potom i vraćanje povjerenja. U današnje doba moralne pokvarenosti i kod današnjih tako divergentnih gledanja, napose na ekonomska i socijalna pitanja, ukidanje notarijata može da doprinese ogromne štete pravnome poredku koji baš Država imade, kao svoj najviši i najsvetiji cilj, da štiti i brani.

»Za ekonomsku obnovu i ekonomsko podizanje našeg naroda«, kazao je gosp. Ministar pravde dr. Kojić u svome govoru, držanome u Kragujevcu 17-III tekuće godine. »potrebno je i uporedno povesti brigu o moralnoj strani narodnog života«. To je posve tačno, — i ako itko može da u pravnome životu doprinese liječenju te moralne krize, to su baš javni bilježnici svojim pravilnim, savjesnim i zakonitim radom i poslovanjem.

Ukidanjem javnog bilježništva, da se i taj razlog uzgred navede, ostalo bi na ulici oko hiljadu porodica javnih bilježnika, njihovih pripravnika i namještenika, a u ovako izuzetno teškim vremenima. Javni bilježnici, većinom stariji ljudi, koji su svoje zvanje zavolili, savjesno i čestito upražnjavali, na podizanju ugleda i časti svoje ustanove veći dio svog života utrošili, svoj položaj u životu i društvu na njemu stvorili, nasmiju sa svojim pripravicima i svojim namještenicima da budu bačeni na ulicu. Javni bilježnici imadu mnogo naslova da to traže od svoje nacionalne Države. Javni bilježnici, napose u Dalmaciji i Sloveniji, mogu sa ponosom da ukažu na nacionalni rad i svoj i svojih predšasnika. Oni su u tim zemljama u vrijeme tuđinskog gospodarenja neumorno branili, protiv Talijana u Dalmaciji i protiv Nijemaca u Slo-

veniji, i kulturna i politička i ekonomska prava svog naroda. Dr. Jernej Zupanc, Luka Svetec, Janko Krsnik, Ivan Gogola, dr. Albin Poznik, Ivan Plantan, Aleksandar Hudovernik, da samo neke spomenemo, to su svijetla imena u historiji naše borbe sa tuđinom. U vrijeme najbijesnijeg njemačkog terora u Sloveniji i italijanskog u Dalmaciji i Istri, — javni bilježnici su uz advokate bili najbolji i najodvažniji branioци našeg narodnog jezika. I danas su javni bilježnici na svakom mjestu gdje se svršava kakav koristan nacionalni posao.

I zbog tog svog nacionalnog rada i zbog svog savjesnog, poštenog i čestitog rada u svojoj službi, kojim su kroz 1000 godina u Dalmaciji i 100 godina u Sloveniji i drugim zemljama zavrijedili ogromno povjerenje naroda, — javni bilježnici s pravom, s punim pravom traže da se ne upropašćuju egzistencije njihove i njihove obitelji, pak ni egzistencije njihovih pripravnika i namještenika i njihovih familija, — i da se notarska ustanova u interesu naroda i države zadrži, što prije na cijelu zemlju proširi, i unapredi.

UDRUŽENJE JAVNIH BILJEŽNIKA KRALJEVINE JUGOSLAVIJE

Jur. br.
38567